

1980

zprávy

KRAJSKÉHO
VLASTIVĚDNÉHO
MUZEA
V OLOMOUCI

Číslo 206

K LITERÁRNÍ ČINNOSTI ZDENY WOLKEROVÉ

O Zdeně Wolkerové (4. 1. 1879—26. 7. 1954), matce básníka Jiřího Wolkra, od jejíhož narození uplynulo 100 a od smrti 25 let, vedle několika příležitostných časopiseckých článků neexistuje dosud ucelené pojednání: nejúplněji nás informuje Waldemar Ethen¹ a Štěpán Vlašín,² pomineme-li autobiografii v knize Jiří Wolker ve vzpomínkách své matky. A přece by si práce této organizátorky kulturního a národního života, novinářky a autorky několika knih³ a pojednání zasloužila důkladnějšího zhodnocení, zejména pak její přínos k popularizaci Wolkrova díla.

Nás bude v tomto příspěvku zajímat pouze literární tvorba Zdeny Wolkerové: pokusíme se charakterizovat její práce vydané tiskem i rukopisné a zachytit historii jejich vzniku na pozadí korespondence Zdeny Wolkerové s nakladatelem Václavem Petrem,⁴ přičemž využijeme těch pasáží a úvodů rukopisných děl, v nichž autorka nastiňuje motivaci svých prací.

Genezi jejího nejvýznamnějšího díla, memoárové knihy Jiří Wolker ve vzpomínkách své matky, můžeme sledovat ve zmíněné dosud nepublikované korespondenci již od 12. června 1924. Půl roku po Wolkrově smrti píše básníkova matka Petrovi, že pracuje na své vzpomínkové knize — má na ni nabídku z edice Ametyst. Impulsem k memoárům vedle vyjádření vřelého mateřského citu a obdivu k synovu literárnímu dílu byla nepochybně i negativní hodnocení a názory, s nimiž se v osobním styku i v tisku setkávala. 27. dubna 1926 právě jeden z výkladů o souvislosti básnickovy nemoci s jeho dílem (janž při koncertu v Prostějově pronesl hud. skladatel O. Chlubna) přiměl Z. Wolkerovou k žádosti, aby jí Petr v Kulturním zpravodaji Družstevní práce otiskl stať, v níž by „věcně a soudně napsala, jaký Jiří byl. Mám na to právo. Tolik se o Jiřím píše a mluví, každý si na to troufá — tím spíše mohu já, jeho matka... Vždyť by za chvíli se o něm ustálil názor, že to byl ubožák, který od dětství byl zatížen nemocí. O Jiřím psát m u s í m — jsem to povinná jemu a p r a v d ě, která o něm jako o člověku musí býti řečena z místa jistě nejkompentnějšího“.

První publikované vzpomínky však nacházíme už v tisku In memoriam Jiřího Wolkra z r. 1924⁵ a v Hostu z téže doby.⁶

Práce na knize však pokračovala poměrně pomalu. Byť tu byly pádné důvody k jejímu napsání, synova smrt byla pro matku skutečně tvrdým zásahem — pomineme-li jistou míru jakési literární nadsázky či autostylizace, typickou jak pro její písemný projev tak i jednání — s nímž se vyrovnávala velmi těžce po celý život. Takto si také vysvětlíme neustálé proměny jejích nálad a psychických stavů, které nacházely svůj výraz v poměru k vlastní literární práci. Pevné rozhodnutí bylo vystřídáno náprostoú skepsí ke smyslu knihy, stížnostmi na nezáměr ze strany nakladatele, přehnanými požadavky i výčitkami. Krizové období bylo však během let překonáno, a tak v dopise z 23. prosince 1933 už čteme, že s prací pospíchá, „abych aspoň v únoru či březnu Vám ji mohla přivést do tisku“. Svědectvím její práce v tomto období je i několik pojednání

v časopisech,⁷ VIII. soukromý tisk Václava Petra z ledna 1934⁸ a novoroční tisk Josefa Glivického.⁹

Vydání obou bibliofilů bylo pro autorku potřebným povzbuzením, tím větším, že tu s bolestí, tu s velkým rozhořčením (přecházejícím až v podání soudní žaloby) sledovala „boje o Wolkra“. Zejména „prostějovské kolo bojů“, za nímž v pozadí stál podle jejího názoru básník Ondřej Přikryl, bylo pro ni nepříjemné; současně přineslo i rozčarování: má smysl vydávat knihu, když by se tím opět jítřil a vířil zájem o Wolkra? Řešení přinesl čas: v únoru 1935 do historie memoárů vstoupil A. C. Nor. Při jeho prostějovské návštěvě mu Wolkrová předčítala pasáže z knihy — radil jí vydat ji co nejdříve, leccos bude opraveno a přivedeno na správnou míru. Pevně rozhodnuta píše 16. února 1935 Petrovi, že přece jen letos knihu vydá, cítí to stále jako dluh k Jiřímu...

Uplynou však ještě více než dva roky, vyplněné opravami¹⁰ a nemocí, než 2. září 1937 svěří autorka rukopis definitivně Václavu Petrovi k vydání. V polovině měsíce provedla neochotně částečné úpravy podle nakladatelových pokynů. Do konce října 1937 Petr se svými spolupracovníky (graf. úpravu knihy prováděl knižní grafik Jaroslav Šváb) vybral fotografie, v průběhu listopadu provedla autorka (za pomoci Ferdinanda Wolkra a Jana Cejpka) korektury pro tiskárnu Osvěta ve Valašském Meziříčí a 8. prosince 1937 obdržela první výtisk knihy. V této souvislosti je třeba konstatovat a zhodnotit i velkou zásluhu V. Petra — byl nejen vydavatelem, ale po všechna ta léta, kdy „knihy krystalizovala“ (tj. 13 let!), i trpělivým a nanejvýš taktním přítelem, rádcem, který dovedl básníkovu matku v krizových obdobích podpořit — radou, dobrým slovem i hmotně.

S napětím i obavami Zdena Wolkerová očekávala přijetí knihy veřejností i kritikou. 19. prosince 1937 píše opět Petrovi o důvodech, které ji vedly k napsání vzpomínek: „*Budiž — i kdyby kritiky byly někde přímo nepřátelské, to vědomí mám, že kniha je napsána dobře, že byla nutná a že je dokumentem pro všechny časy budoucí. O Jiřím se šířily nepravdy a klepy, ne-li zřejmé pomluvy, a jeho obraz začínal se vlivem jistých lidí, kterým na tom záleželo, zkreslovat — bylo mou povinností ozvat se a vyraziti tyto nečisté zbraně z rukou nepřátel mého syna tak, aby nikdy v budoucnosti nepadaly na váhu. To jsem tedy svou knihou učinila...*“ Většina recenzí (třikrát o ní psal Bedřich Václavěk¹¹) byla kladných; velmi ji však rozhořčilo přijetí knihy Arne Novákem v Lidových novinách, které Wolkerová komentovala jako důsledek „ostrého výtopku kvůli jisté umělecké záležitosti“, jehož se v Prostějově Novákoví dostalo v místních novinách.¹²

Knihy sice nešla příliš na odbyt, nicméně během času byla rozebrána, a tak v dopise Petrovi z 4. května 1947 čteme dotaz o 2. vydání vzpomínek. Po znárodnění Petrova nakladatelství Z. Wolkerová na pokyn ministerstva informací zadala vydání nakladatelství Čs. spisovatel, v červnu 1950 proběhlo konkrétní jednání, v němž zastupoval autorku v Praze V. Petr. V červenci 1950 se dala Wolkerová s nechuťí do přepracovávání díla. 20. srpna napsala Petrovi: „*Svou vzpomínkovou knihu o Jiřím napíši asi vůbec znovu ve smyslu dnešních poměrů. Ne, že bych psala něco jiného, od pravdy se vůbec neuchýlím, ale napíši ji ne tak osobně a citově. Kdybych tu první měla jakkoliv opravovat — což jsem již udělala — připadá mi to jako polátané, a proto ji budu psát znovu...*“ Tento úmysl byl však zmařen dalším náporům choroby, a tak dala nakladatelství souhlas k redakčním úpravám knihy, která vyšla k vánocům 1951 v grafické úpravě A. Dvořáka, s předmluvou L. Štolla, doslovem Z. Wolkerové.¹³

K historii knihy je třeba připojit i její rozhlasové zpracování, které připravila autorka v několika verzích a bylo vysíláno v l. 1939—1951 z Brna a Olomouce. Různé pasáže knihy jsou součástí textů přednášek a besed, které Zdena Wolkerová absolvovala v l. 1948—1953 na řadě míst republiky.¹⁴

Druhým vydaným dílem Zdeny Wolkerové je její beletristická práce *Mělí jsme*

dva psy [V. Petr, Praha 1946], která vznikla v r. 1942, ale její vydání v r. 1944 bylo zakázáno. Je to rozmarné vyprávění o psech Wolkrových, místy zabíhající do nevksu.¹⁵

Informace o vzniku a poslání i dalších dvou prací básnickovy matky nacházíme v její korespondenci s V. Petrem: 22. ledna 1942 mu píše, zda by byl ochoten vydat během roku 1942 její novou knihu o Jiřím — Kruh dívek kolem Wolkra: „Je to intimní popis jeho lásek, proto chci, aby to byl jen soukromý tisk a také vydán jako bibliofilie...“ Uvažovala současně také o ilustrátorech, nejprve navrhovala Václava Maška, pak Toyen. V dopise z 8. 4. 1942 naznačila pohnutky, které ji vedly k napsání knihy: „Mám radost z této své práce — nosila jsem ji dlouho v hlavě a vždy jsem si myslila, že napsána být musí, vzhledem k Jiřímu. Dokresluje tak blízce a intimně jeho obraz a celou charakteristiku. Dva roky jsem na ní pracovala, když jsem před tím aspoň 10 let o ní stále přemýšlela. Konečně je hotova a mně připadá, jako bych se vůči Jiřímu byla zase zhostila určitého úkolu, který jsem měla provést.“

15. dubna 1942 poslala Petrovi rukopis a na jeho poznámky k obsahu práce reagovala slovy: „Já sama mám ten názor, že co je krásné a čisté, nemusí být tajeno. A čekat na to až někdy za sto let? Až budou druzí se probírat tím, co jen mě samé bylo největší radostí a čemu já byla nejbližší? Proč? Nikdo by nebyl šetrnější k těm citům než já, nikdo by je lépe a horoucněji nechápal...“ (27. 4.) Přes připomínky byl Petr ochoten knihu vydat, do výroby však zasáhl pokyn nevydávat Wolkra za války... Až v r. 1947 Z. Wolkerová opět uvažovala o vydání; v r. 1948 rukopis chtěla přihlásit do soutěže města Prostějova o Cenu Petra Bezruče. Po znárodnění Petrova nakladatelství byl rukopis lektorován v nakladatelství Čs. spisovatel (1951), podle autorčiných slov vyhovoval, k vydání však nedošlo.¹⁶

Práce nese podtitul *Lyrické pásmo ze života a díla básnickova* a je v podstatě montáží z dopisů a básní. Na 83 stranách strojopisu básnickova matka rekonstruuje „historii básnickových lásek“ — v pozůstalosti našla řadu pečlivě uložených a roztříděných dopisů od dívek, u některých z nich byly i Wolkrovy dopisy — originály nebo koncepty. Podle jejího názoru svědčí tyto materiály „o srdci ztráveném prudkým vnitřním žárem, o nesmírné touze poznati a okusiti všeho, co život může mladé dychtivé bytosti poskytnout a dát. Ale ve všech jeho pocitech vystupuje do popředí víc bolest než radost, víc zklamání než šťastné uspokojení... Toužil po lásce od člověka k člověku..., ale pro sebe toužil především po lásce oddaného dívčího srdce, a když je našel, dovedl je oceniti a splácti celou bytostí, všemi smysly. A přece láska k ženě byla mu utrpením, miloval-li, byl stále mučen pochybnostmi, je-li milován. Bral lásku a každý citový projev hluboce vážně a opravdově. A proto píše v prvním svém milostném dopise: *Láska není věc lehká, jest to věc vážná a slavnostní. U mne to není cit veselý, je to cit neskonale vážný.*“¹⁷

V r. 1944 Zdena Wolkerová s Václavem Petrem uvažovala o vydání milostné korespondence Jiřího Wolkra Marii Koldové, jeho poslední lásce. Výsledkem jejich úsilí byl vznik unikátní bibliofilie V. Petra — soubor 33 dopisů kaligraficky přepsal Ferdinand Wolker, byla připojena předmluva Zdeny Wolkerové, frontispis nakreslil Cyril Bouda a návrh jeho vazby provedl Alois Jirout.¹⁸ V této souvislosti básnickova matka napsala druhou rozsáhlejší dodnes nepublikovanou práci — *Mánička*, poslední láska Jiřího Wolkra. Rovněž tento rukopis zaslala 5. září 1944 Petrovi k vydání — k 25. výročí úmrtí v r. 1949 — původně měla být její studie součástí milostné korespondence.

Tato práce Zdeny Wolkerové obsahuje dnes už známá fakta¹⁹ o vzájemném vztahu dvou mladých lidí, od jejího seznámení až po tragické vyvrcholení dopisem z 1. 11. 1923 a poslední setkání na prahu nového roku 1924. Byla napsána v podstatě do konce roku 1943 v rozsahu 19 stran strojopisu. Zajímavé jsou dnes pro nás pouze některé formulace autorčiny a epilóg. Když se v r. 1928 Marie

Koldová provdala, Zdena Wolkerová jí napsala: „Máňo, zapomeňte! Odlučte se od vzpomínek na svou smutnou první lásku. Žijte teď pro svého manžela a bojujte a střežte si své manželské štěstí. Jiří nesmí stát mezi Vámi a Vaším manželem. Nechoďte již ke mně, nenavštěvujte hrob Jiřího. Váš manžel mohl by tím trpět...“ Máňa tehdy odpověděla: „Co jsem Vám udělala, že se mě zřikáte? Pláču nad Vaším psaním a jsem velice nešťastná. Dovolte, abych Vás směla zas navštívit a promluvit s Vámi...“²⁰

Obě rukopisné práce zůstaly nevydány pro svůj intimní charakter i způsob zpracování a jsou svědectvím o životě a díle Jiřího Wolkra i dokumentem dokreslujícím lidský i literární profil Zdeny Wolkerové.

Významnou součástí díla básnickovy matky je i její ediční činnost ve spolupráci s prostějovským historikem dr. Janem Kühndlem, s nímž připravila k vydání Korespondenci s rodiči (Praha 1952, zde je i její předmluva) a Listy dvou básníků (Praha 1953, Wolker a Biebl). Několik prací vzpomínkového rázu zůstalo v rukopise (Vznik a vývoj ženského tělocviku v Prostějově, Jak jsme to prožili ve sklepním bytu za války, Sláva tobě, velký slávy synu aj.).

Literární dílo Zdeny Wolkerové je monotematické: vzniklo z pocitu vnitřní nutnosti a povinnosti vyslovit se k životnímu dílu Jiřího Wolkra. Významně přispělo k osvětlení lidského profilu básníka, k objasnění kořenů, z nichž vyrůstalo dílo spoluzakladatele naší proletářské poezie. Jeho význam je dokumentární a tak je třeba je i chápat.

Poznámky:

¹ Waldemar Ethen, Portréty a siluety II. Prostějov 1936.

² Štěpán Vlačín, Jiří Wolker. Praha 1974.

³ Několik let redigovala místní noviny Prostějovské rozhledy a Rozvahu, po celý život aktivně spolupracovala a glosovala v Moravském večerníku, Hlasu lidu, Hlasech z Hané, Zprávách Národního výboru a Stráži lidu prostějovský kulturní a veřejný život. Její příspěvky polemického charakteru mnohokrát zčeřily hladinu života hanácké metropole. Počátkem 50. let byla Z. Wolkerová také členkou Svazu českých spisovatelů. Archiv Z. Wolkerové v Muzeu Prostějovska v Prostějově, karton 24.

⁴ Korespondence je uložena v Literárním oddělení Moravského muzea v Brně, přír. č. 21/73. O významu tohoto souboru píše Jiří Hek ve statí Svědectví dokumentů v tisku Wolkrova Prostějova 1976, Prostějov 1976.

⁵ In memoriam Jiřího Wolkra. Praha 1924. Red. K. Biebl. Edice Hyperion.

⁶ K úmrtí Jiřího Wolkra. Vzpomínka z nemoci. In: Host 1923-4, s. 101-104.

⁷ Tak např. v 1. čísle Bibliofila z r. 1933 nacházíme její stať Jiří Wolker a knihy (s. 4-7). Dvě vzpomínky na Jiřího Wolkra z pera jeho matky vyšly v Právu lidu 12. 1. 1934 a o básnickově knihovně psala v 12. roč. Bibliofila z r. 1935.

⁸ Zdena Wolkerová, Jiří Wolker, jeho dětství, chlapectví a život v rodině. V. Petr, Praha 1934, 12 s., 300 výt.

⁹ Zdena Wolkerová, Vánoční vzpomínky na Jiřího Wolkra. Soukromý tisk Josefa Glivického k Novému roku 1934. Vytiskl Kryl a Scotti v Novém Jičíně v 80 číslováných výtiscích.

¹⁰ Zde jí účinně pomáhal prof. Jan Cejpek.

¹¹ Recenze jsou shromážděny v bibliografii Julie Kuncové, Jiří Wolker, Praha 1975, s. 88-89.

¹² Zřejmě v záležitosti obrazů prof. Aloise Doležela.

¹³ 6800 výt., vytiskla Mladá fronta. Rec. J. Alda v Novém životě 1952, s. 463-5.

¹⁴ Archiv Zdeny Wolkerové, karton 24.

¹⁵ Zdena Wolkerová, Měli jsme dva psy. V. Petr, Praha 1946. Kresby a úprava Marie Vančíkové-Zelibské, 82 s. Knihou se autorka vyrovnávala se ztrátou druhého syna Karla.

Recenze opět shromáždí bibliografie J. Kuncové, s. 88.

¹⁶ Práce je uložena v Archivu Zdeny Wolkerové, inv. č. III/35.

¹⁷ Citováno z předmluvy práce.

¹⁸ Josef Glivický, Výtvarný doprovod poezie a prózy Jiřího Wolkra. In: Na přední stráž, Brno 1975.

¹⁹ Korespondence byla vydána Jaromírem Dvořákem a Marií Kubíčkovou v knize Do boje, láska, lef. Praha 1976.

²⁰ Archiv Zdeny Wolkerové, karton 24.

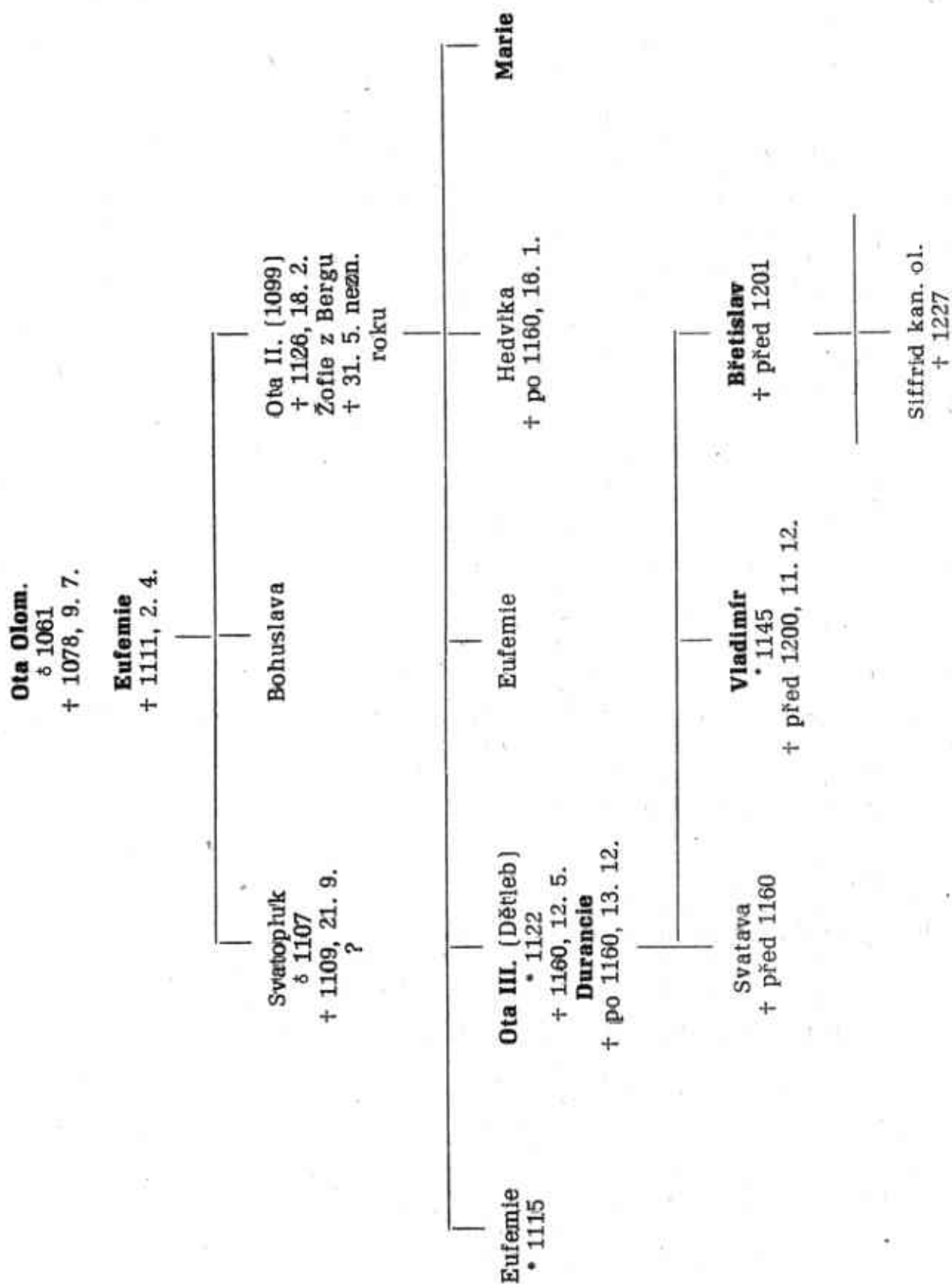
RENEŠANČNÍ NÁHROBNÍ KAMENY ZAKLADATELŮ KLÁŠTERA HRADISKA

Naše vědomosti o funerální plastice a epigrafice v někdejší kanonii Hradisku u Olomouce nejsou zdaleka úměrné jejich předpokládanému počtu především z toho důvodu, že poměrně pozdní sběratelské zásahy J. P. Cerroniho stačily postihnout jen nejvýznamnější texty, kdežto valná část, jak si ověřujeme na materiálu rozptýleném po sekularizaci a stavebních adaptacích konventního kostela, byla bez evidence přemístěna nebo zanikla. Před časem bylo upozorněno na barokní náhrobní kámen z Hradiska objevený u sv. Mořice¹ a v této souvislosti došlo i na zmínky o renesančních deskách z pohřebiště zakladatelů téhož kláštera, které se dochovaly nepovšimnuty v ohradním zdivu fary v Křelově², a které jsou hlavním předmětem našeho pojednání.

Vzniku obou památek předcházely, pokud je známo, dvě rušivé akce. Poprvé utrpěly pohřby za mongolského vpádu, po němž byl konventní kostel znova postaven roku 1257³. Druhou podobnou pohromou byly husitské války, kdy destrukce kanonie byla dílem katolické strany; k důsledkům, které nastaly po těchto souvislostech, se vrátíme později.

Text na rakvi z roku 1650

Na vysvětlenou nutno předeslat několik slov o osobách, jejichž jména se zde vyskytují. Podkladem jejich výčtu je záznam na společné rakvi, kterou dal zhotovit v roce 1650 opat Bedřich Valentin Schinallius⁴ k uložení pozůstatků významných osob, především příslušníků olomoucké větve Přemyslovců. Záznam, jehož první opis je v Cerroniho rukopisu z roku 1799,⁵ publikoval dosti nepřesně Řehoř Wolný.⁶ Text sestává z úvodní části, která stručně líčí děje Hradiska, tj. založení, příchod premonstrátů a řádění Švédů. Následuje výčet pohřbených sedmi členů rodu Přemyslovců a dvou duchovních osob. Tato druhá část jeví hlavně v datech řadu césur dvojího druhu. V malé míře jsou to údaje, které novodobý přepisovač nemohl z různých důvodů přečíst (vytečkovaná místa), jinak data nezměnná již stylistovi textu, kdy je např. výslovně uvedeno *die ignoratur* ap. Text tedy dlužno v této části připsat Schinalliovi, který určitě použil staré předlohy. Mohly to být náhrobní nápisy nebo spíše záznamy v nekrologiu, jak ukazuje poznámka za výčtem Přemyslovců: *Memoria illorum fit 1a Novembris*, zřejmě shrnující aniversaria všech osob k jednomu datu, kdy jich má být každoročně vzpomínáno. Genealogické vztahy mezi jednotlivými jmény je možno srovnat především podle grafických zpracování Eduarda Fialy⁷ a nejnověji Zdeňka Fialy.⁸ Pro informaci tedy uvádíme výňatek z rodokmenu posledně zpracovaného Zdeňkem Fialou (polotučnými typy jsou označena jména pohřbených na Hradisku):

O prvních dvou osobách, uvedených v Schinaliově záznamu na společné rakvi (*D. Ottho senior marchio Moraviae fundator imus ecclesiae gradicensis obiit anno 1087 die 9. Junii / D. Euphemia conjux ejusdem anno 1111 die 10. Aprilis*), hovoří již předcházející úvodní textový odstavec a označuje je jako fundátory, ale s mylným datem (1021), ke kterému klade pozdější hradištský historik Ruebner (*Memoriale saeculorum*, Opava 1751) založení původního domnělého hradu pro Jitku. Ota Sličný (1061–1087), zakladatel otonské větve olomoucké sekundogenitury, byl synem prvního olomouckého knížete Břetislava I. (kolem 1019–1034, nar. oca 1005, + 10. 1. 1055) a Judity ze Schweinfurtu (+ 2. 8. 1058).⁹ O spoluzakladatelce Hradiska Eufemii říká domácí hradištský pramen z konce 13. století, že to byla *filia Andree, regis Ungariae*,¹⁰ tedy z rodiny, v níž podobná nadání klášterů byla určitou tradicí (otec založil r. 1055 opatství Tihanya, bratr roku 1075 opatství sv. Benedikta nad Hronem).¹¹

Rovněž nesporná je osoba Oty III. (1140–1160). Číslovka III. zůstala Cerronimu nečitelná, kdežto rok úmrtí je uveden správně (1160, *dies ignoratur*), ale mylně je v úvodním historickém Schinaliově odstavci označen jako syn Oty I. a Eufemie. Ota III. Dětleb byl synem Oty II. Černého (zahynulého u Chlumce), narodil se roku 1122 a po tragické smrti otce žil ve vyhnanství v Rusku. Úděl obdržel na přímluvu Jindřicha Zdíka.¹² U hradištských premonstrátů byl jeho hrob spolu s hrobem manželky legendární Durany předmětem zvláštní pozornosti, což vyplynulo z toho, že za jejich vlády přišla premonstrátská komunita na Hradisko.

Cerroniho přepis Schinaliova textu z rakve uvádí dále dvě jména z otonské větve: *D. Brzetislaus filius 3 Ottho. 1156 dies ignoratur. / D. Wladislaus obiit nescitur annus neque dies*. V zkomoleném přepisu druhého jména je nutno vidět Vladimíra, který zemřel kolem roku 1200 a před ním Břetislava, jehož úmrtí rok je v záznamu uveden chybně, ve skutečnosti zemřel kolem 1201.¹³ Václav Nešpor vedle zmíněných dvou manželských dvojic uvádí i pohřby těchto dvou bratrů na Hradisku.¹⁴

Poslední jméno v řadě Přemyslovců je ženské: *D. Maria filia eorumdem obiit ... dies ignoratur*. Rodokmen otištěný Eduardem Fialou naznačuje, že to mohla být třetí potomkyně Oty III., tedy sestra obou knížat uvedených těsně před ní, avšak Zdeněk Fiala ji řadí do linie potomků Oty II. a Žofie z Bergu, jako nejmladší z pěti dítek. V žádné z obou variant nejsou uvedena životní data, na rakvi byl rok zřejmě nečitelný a také pošlo se zde nekryje s údaji obou Fialů.

Další část Schinaliova textu uvádí ... *ossa ... D. Joannis octavi episcopi Olomouensis tamquam instalatoris ...* Stojíme zde před zodpovědním otázkou, který z olomouckých biskupů jménem Jan zde byl uložen. Neuspokojivou odpověď dává *Granum catalogi praesulum Moraviae*¹⁵ a na něm závislá Augustina Olomouckého *Series*.¹⁶ V obou narativních pramenech se udává, že na Hradisku byl pohřben biskup Jan IV. Lysý (1157–1172), zemřelý 1. dubna 1172, přičemž *Granum* přepisuje i jeho epitaf.¹⁷ Totéž píše i V. Medek,¹⁸ který je přesvědčen, že Jan III. (1150 až 1157) dosadil na Hradisko premonstráty podle záměru zemřelého Jindřicha Zdíka a místo jeho hrobu souhlasně s oběma citovanými katalogy klade na olomoucký dóm.¹⁹ Jediný Řehoř Wolný²⁰ soudí, že biskup Jan, uvedený na hradištské hrobní desce, je totožný s Janem III. (1150–1157), současně je přesvědčen, že výměnu obou řádů provedl na Hradisku Zdík.²¹ Tím se dostáváme ke kořenům problému, kdo tedy byl ve skutečnosti původcem této radikální změny. Z blízkých narativních pramenů jen tzv. *Moravská kronika*,²² závislá na *Granu* nebo společné předloze uvádí, že po smrti opata Bohumila roku 1151 byli se souhlasem biskupa Jana černí benediktýni vystěhováni a na jejich místo přišli bílí augustiniáni (!). V rozporu s tímto záznamem je opět zpráva kronikáře Jarlocha,²³ který přímo říká, že premonstráty na Hradisko uvedl Jindřich Zdík.²⁴ Jak známo, celá událost byla dokonce opředena velmi starou pověstí, zaznamenanou kronikářem Tetzelem v 17. století,²⁵ což vedlo V. Novotného²⁶ k úvaze, kterou uzavírá tím, že reformátorem byl jediné Zdík. Zdík byl pohřben na Strahově a jde nám nyní o to, jaký byl

vztah jeho nástupců Jana III. a Jana IV. k Hradisku. Jak známo, došlo velmi záhy v nově dosazené komunitě k rozporům mezi konventem a opatem Reinerem. Snad již 1151 nebo 1152 přikročil biskup k radikální výměně hašteřivého osazenstva za novou kolonii premonstrátů v čele s opatem Jiřím.²⁷ A jak se zdá, teprve tím začíná vnitřně „uznávaná“ domácí tradice komunity trvající staletí. Tak se ocitáme přede dvěma alternativami, z nichž jedné nutno přisoudit roli biskupského oprávněného vnitřního pořádku na Hradisku. Rozhodně to musel být onen ze dvou biskupů Janů, který se uvedenou poslední změnou zapsal do historie domu. Jestliže má pravdu V. Novotný, byl na Hradisku pohřben Jan III. *Granum* však říká, že Jan III. byl uložen na dómě a dokonce líčí spor o umístění hrobu. Má-li tedy mít pravdu *Granum*, muselo by dojít k zásahu na Hradisku za Jana IV., a v tom případě by to nebyl rok 1151 nebo 1152, ale termín nejméně o pět roků pozdější, počínající érou Jana IV. Vraťme se však k Schinaliovu nápisu, který Jana výslovně označuje jako osmého olomouckého biskupa. Podle číslování Grana tedy s největší pravděpodobností je to Jan III., zemřelý roku 1157, o němž lze vzdor zmíněným protichůdným zprávám říci, že druhým zásahem založil nepřetržitou návaznost komunity premonstrátů a přiřadil se tak k význačným osobnostem v jejích dějinách.

Metoda číslování nám však selhává u dalšího a posledního jména *D. Roberti 9. abbatis, qui post exustionem Tartarorum monasterium iterum anno 1257 restauraverat, et obiit A: 1269 5a febr.* Podle series otištěné Wolným,²⁸ která v jeho zpracování začíná rokem 1160 — neuvádí prvé opaty Reiner a zvláště Jiřího a není záruka její úplnosti i v dalších letech — je opat Robert uveden kupodivu až na jedenáctém místě. Schinaliovo počítání nelze vysvětlit, ve Wolného komentáři k textu poslední náhrobní desky pořízené opatem Bönischem²⁹ je uvedeno trvání Robertovy funkce v letech 1243–1269, což je totožné se Schinaliovými údaji na rakvi.

Renesanční náhrobní desky zakladatelů

O bližší úpravě přemyslovského pohřebiště v prvních staletích nemáme pocho-pitelně nejmenších představ. Části úpravy pohřebiště se dochovaly ze dvou časových etap. Jak se pokusíme prokázat v následujících řádcích, jsou nejstarší pozůstatky této funerální výzdoby poměrně pozdní, až z počátku 17. století. Epigrafická součást pozdější barokní náhrobní úpravy je uchována rovněž dodnes a pro úplnost jí bude věnována pozornost v závěru tohoto příspěvku.

První z náhrobních desek v Křelově je pro značnou anonymitu sice méně bezpečným vodítkem našich úvah, ale vcelku dobře určitelný její protějšek nám umožňuje dosti schůdnou identifikaci. Hmota kamene je velmi těžce narušena odříznutím pruhů na horní a pravé straně, zvláště však odpekováním maximálně konvexních částí, čímž jsou postiženy partie trupu, obou horních extremít, stehenní vypnulity a povrch štítu. Pokud tomu dovolují uchované detaily zobrazené postavy a její atribuce, představuje vysoký kamenný reliéf, umístěný v původně orámované prohlubni desky, muže s vlnitým plnovousem; statná postava je mírně rozkročená a oděná ve zbroj hlásící se do posledních desíletí 16. století, přes ramena splývá plášť s hermelínovým (?) límcem, sahající ke kotníkům. Pokrčená pravice drží tenkou žerď praporu, jehož část obepíná na opačné straně postavu do úrovně kolen. Mírně pokrčená levá paže se opírá o vysoký štít renesančního obrysu, v jehož poli jsou viditelné zbytky levého křídla a ocasu orlice. Na chybějící horní partii hlavy předpokládáme knížecí klobouk a postrádáme meč, který ovšem lze dosadit se značnou pravděpodobností do pravé ruky na místo praporové žerdi. Tento i některé další detaily by pak stavěly plastiku do okruhu proslulého dvojnáhrobku Přemyslovců na olomouckém dómě,³⁰ kdežto gesto levice opírající se o poměrně vysoký štít připomíná pozdněgotickou kamennou plastiku sv. Václava z dómského průčelí.³¹ Okruh svatováclavské ikonografie, po-

činající, jak upozornil Ivo Hlobil, Parlérkovou plastikou,³² pokračující v pojetí dřevořezů olomouckého žaltáře³³ a breviáře³⁴ z roku 1499 a trvající ještě na Matyášově dukátu z roku 1612³⁵ a zvláště na rubu nedatovaného tolaru Dietrichštejnova³⁶ z kroměřížské mincovny, uzavírá do své oblasti i anonymní náhrobník v Křelově, který podle závěrů, ke kterým dojdeme u jeho protějšku, můžeme připsat zakladateli kláštera Hradiska Otovi Slíčnému a jeho vznik umístit do přelomu 16. a 17. století.

Protěšek uvedené náhrobní desky je narušen opět pěkovaním v obdobném rozsahu, obrysově (96 X 173) i jinak je však zachovalejší. Ženská postava ve frontální poloze je oděna v dlouhý šat splývající od pasu kuželovitě k zemi, rukávy jsou v ramenou kulovitě vyduté, pak zúžené, obě ruce má asymetricky pokrčené a složené na trupu, šat je upjat ke krku. Látku pokrývá plastický rostlinný dekor, v němž se objevují lipové listy. Oděv doplňuje ještě hladká mantinela bez rukávů, vpředu otevřená a lemovaná po celé délce širokými pruhy. Hlava postavy, jejíž faciální část je odtesána, je mimo tuto část ovinuta rouškou a kryta patrně knížecím kloboukem. Postava je vložena do zahloubeného edikulárního útvaru, který tvoří po stranách čtvrtsloupky s toskánskými hlavicemi, nad nimiž se klene plný oblouk, překrývající část hlavy. V obou skrojích jsou položeny čtvrtinové disky, u nichž se zachovaly vějířovité okraje, kdežto plastická výplň byla zde odtesána. Disky přesahují linii okraje záklenku a vytvářejí tak vlnitou obrysovou křivku. Obvod náhrobní desky lemuje hladký rámec, z něhož souběžně se záklenkem vybíhá úzký pruh oblouku. Horizontální strany tohoto rámce jsou hladké. Na svislých plochách je latinský text, orientovaný dovnitř, provedený versálními typy; úprava jeví v první části vsuvky, v závěru druhé části se ukazuje zápolení s místem, což se v obou případech projevilo uplatněním typů poloviční velikosti. Zkratka je užito v mezích běžných zvyklostí. Kryptogram v závěru textu, pro nějž bylo nutno zkrátit zmenšením typů předchozí slovo, určuje původce plastiky. Nedovedeme vysvětlit, proč k rozmístění nápisu nebylo použito horizontálních stran okraje. S odkazem na fotografickou reprodukci uvádíme volně překreslenou reprodukci textu:

PRINCEISSAMORAVIÆ D.D.EVREMIÆVNDATRIXECLÆ GRADICEN:EX

S.FOELICISSIMEVOLAVITCVIVSANIMAREQVIESCATINPAG.F.C

Již zběžná kritika slohových prvků památky nás nenechává na pochybách, že jde o renesanční plastiku, i když první část textu nás informuje jinak. Střih a povrchové zdobení obleku jeví dobovou následnost či opožděnost módy Bronzinova portrétu Eleonory z Toleda, která zde může být aplikována z historizujících pohutek i záměrně. Zcela bezpečně nám umožňuje velmi konkrétní časové umístění kryptogram složený ze šesti liter na konci textu, jehož rozpis je následující: G. (eorgius) P. (avorinus) A. (bbas) G. (radicensis) F. (ieri) C. (uravit). Spadá tedy vznik plastiky do éry opata Jiřího z Pavorinu (1594–1608), spíše však do jejího sklonku. Jak známo, Pavorin převzal kanonii na okraji zřádky, do které upadla za předchůdců marnotratného Jana Poniatovského a krátké funkce Pavla Grünwalda.³⁷ Vznik náhrobníku kněžny Eufemie tedy možno klást až do pokročilejší fáze velkorysé Pavorinovy regenerace všestranně zanedbaného domu, které předcházela podstatná likvidace obrovských peněžních dluhů, přičemž termínem ante quem může být 5. květen 1608, kdy Pavorin zemřel.

V souvislostech se vznikem náhrobního kamene nás nutně musejí podrobněji zajímat bezprostředně předcházející děje v tomto prostředí. Zdá se být více

než pravděpodobné, že šlo za Pavorina o značně opožděnou restituci stavu trvalého od husitských válek. Zde nám nezbyvá než vzít na vědomí zprávu J. P. Cerroniho,³⁸ že po vyrabování kostela od táboritů byla těla přenesena roku 1434 na dóm.³⁹ Další Cerroniho zpráva uvádí, že odtud byla těla vrácena do kaple sv. Kříže při konventním kostele a uložena do „drahocenného“ mauzolea. Cerroni (a po něm další autoři) uvádí, že se tak stalo roku 1520. To ovšem je datum poněkud vzdálené Pavorinově restituci, ale zase krajně nevhodné s ohledem na vnitřní poměry v kanonii kolem uvedeného roku, které líčí zdejší letopisci Sieben-aicher a Tetzl ve velmi nepříznivém světle.⁴⁰ Nezbyvá nám tedy, než Cerroniho a po něm Wolného údaj o zmíněném mauzoleu umístit až do sklonku Pavorinovy éry, jak bylo potvrzeno rozbořem náhrobního kamene. Tehdy byly pozůstatky jednotlivě přeneseny, zřejmě identifikovány a dále uchovány s individuálním označením hrobů.

Úprava mauzolea roku 1674 a 1718

Švédové v roce 1642 kanonii zbořili údajně do základů⁴¹ a rozptýlili pohřbená těla,⁴² která Schinallius po jejich odchodu znovu rekonduoval, tentokrát již hromadně, a současně uvedl na rakvi v pamětním textu i jejich výčet, jehož obsahem jsme se zabývali v úvodní části. Schinalliovu úpravu nutno považovat za značně provizorní. Jak známo, bylo brzy přikročeno k přebudování celé kanonie počínaje konventním kostelem, po jeho dokončení opat Alexius Worstius (1671–1679) přistavěl k jeho východnímu čelu ještě chór,⁴³ do něhož přemístil nebo pojal i pohřebiště zakladatelů. Deska na mauzoleu (nápís zachoval Cerroni) byla datována rokem 1674.⁴⁴ Týž autor současně uvádí, že mauzoleum je v tzv. kapli zakladatelů,⁴⁵ kterou blíže umísťuje pod věž, pod figurální chór.⁴⁶ Podle jiné jeho poznámky, jak jsme již četli, to byla kaple sv. Kříže.⁴⁷

Náhrobní desky byly zřejmě poškozeny natolik, že v průběhu poslední výstavby kanonie dosloužily ve své funkci, zvláště když opat Benedikt Bönisch (1714–1721) vybavoval konventní kostel novými bočními oltáři, figurálním chórem a sakristií a zřídil také, jak uvádí Wolný,⁴⁸ novou opatskou hrobku a, co nás především zajímá, *das schöne Mausoleum für die Stifter*. Budování mauzolea zakladatelů můžeme upřesnit k roku 1718 na základě chronogramu v textu třetího řádku zdola na desce dodnes uzavírající dutinu s pozůstatky v sakristii kostela sv. Štěpána. Za úprav v roce 1718 se oběma renesančním náhrobním deskám, které nebyly odstraněny, dostalo vzhledu, který mají dodnes (viz snímek na 1. straně obálky). Jejich stav nám dovoluje předpoklad, že za řádění Švédů byly jejich reliéfy poškozeny nejvýše v obličejových partiích, případně na rukou. Ostatní devastaci lze spíše přičíst na vrub novým zásahům za Bönischových úprav, kdy zřejmě bylo nutno odsekáním odstranit do žádoucí roviny vystupující partie plastik, což prozrazuje stopu řemeslné ruky. Mužský — snad podle našich poznatků Otův — náhrobní kámen byl současně i rozměrově zmenšen. Dřívější individuální označení pohřbů tímto způsobem nemělo již smyslu, když již opat Schinallius nemohl prokázat pozůstatkům více péče než je uložit společně. Docházíme i k třetí Cerroniho verzi o uložení ostatků v jižní zdi sakristie (viz pozn.⁵⁵), což lze vysvětlit těsnou dislokací prostoru s kaplí sv. Kříže a také tím, že architektura posledního mauzolea mohla být umístěna odděleně od sepulchra.

Poslední rekonduce pozůstatků roku 1800

Když došlo k poslední translaci pozůstatků osob v hrobce zakladatelů — Cerroni⁴⁹ a po něm Wolný⁵⁰ uvádí rok 1800, přičemž není závažných příčin, abychom toto datum dále kontrolovali, byly zřejmě pod nějakým krytem objeveny dvě náhrobní desky. Je s podivem, že za tehdejšího stavu, kdy uživatelem objektu vedle správy sekularizovaného panství Kláštera Hradiska byl vojenský erár, byly obě

Kloster Hradisch

Grundrisszeichnung des Klosters aufgenommen 1784

In dem ^{Kloster} ~~Kloster~~ Hradisch wohnen 121 Mönche.
Hradisch ist

Fürstentum der Böhmen

In dem Fürstentum Mähren im Jahr 1784
war ein Befehl des Königs von Böhmen in diesem
Befehl war ein gemeiner Mann der
Befehl war ein gemeiner Mann der
der Mähren vorgefunden. Hradisch war
darauf war folgender Befehl

Re omnino grandium virorum Localis et
recondit Exuvias IV. Marchionum Moraviae
et Monasterii gradicensis fundatorum, otto-
nis I. Euphemia Conjugis, ottonis III.
et Durana Conjugis et duorum Praefulum
Joannis Episcopi Olomouensis et Roberti
abbatis gradicensis.

In vek gratio pontificis Benedicti
abbas gradicensis.

Auf den Grüst

iniquum eternam dona eis domine et luc
perpetua luceat eis MDCCXXXIV.

desky zachráněny od jisté zkázy zřejmě spolu s dalšími, např. se zmíněnou již deskou velkého příznivce kanonie Ferdinanda Schröffela ze Schröffenheimu.⁵¹ Je nepochybné, že obou torzovitých památek se ujal poslední expremonstrát spravující faru v Křelově, Vavřinec Gartner. Desky byly za jeho éry (+ 16. března 1806)⁵² s pietou zazděny do líce ohradní zdi jedné ze dvou zahrad křelovské fary,⁵³ kde jsou dodnes.

Otevřenou zůstává otázka vzhledu a osudů mauzolea nebo jiné úpravy pohřebiště z éry opata Bönische — vždyť křelovský farář by spíše dal přednost zachovalejším součástem před torzy ukrytými pod vnější architekturou. Zde ovšem se naskytá rozlehlé pole možností a dohadů. Nelze např. pominout možnost, že Bönischova výzdoba neměla výzdobu výlučně funerální a její součásti jsou někde dochovány od první likvidace hradišského mobiliáře na jiném místě. Mohla být rovněž zničena před úpravou pro vozovou remízu a skladiště nářadí, kterou se stala podle Šemberovy⁵⁴ zprávy tato prostora roku 1802 po umístění vojenské nemocnice.

Zbytkem Bönischovy úpravy pohřebiště zakladatelů je tudíž dodnes deska, která kryje výklenek ve zdi sakristie nynějšího farního kostela sv. Štěpána. Podle nápisu lze znova shrnout, že jsou zde pozůstatky Oty I. a Eufemie, Oty III. a Durany, biskupa Jana (III.) a opata Roberta. Text je díky řadě publikací dosti znám. Původní přepis Cerroniho⁵⁵ není důsledný. Obdobné a jiné transkripční úchytky má přepis otištěný Wolným,⁵⁶ M. E. Sturm⁵⁷ a dvakrát Adolfem Nowakem,⁵⁸ kdežto A. V. Šembera⁵⁹ zřejmě kontroloval jeho znění na místě. Reprodukci přepisu v Cerroniho sbírce otiskujeme na str. 11. Identifikace pozůstatků je nepochybně iluzorní již z té příčiny, že předchozí Schinallův⁶⁰ nápis uvádí o tři jedince více a pozůstatky byly předtím od Švédů rozptýleny! Nutno předpokládat, že za Bönischovy úpravy byla tato tři jména z různých příčin, hlavně pro zmatené či nedostatečné údaje, prostě vynechána.

Ostatní pohřebiště

Pozornosti zasluhují i pohřebiště v jiných částech Hradiska. Z této zdejší epigrafiky zaznamenal Cerroni pouze text na náhrobním kameni opata Tomáše Olšan-ského (+ 1666),⁶¹ dnes nezvěstném. Opatská hrobka pod bývalou prelátskou kaplí sv. Štěpána byla podle Wolného⁶² zřízena roku 1734,⁶³ ale pohřby byly odtud přeneseny v roce 1784 na černovířský hřbitov. Poslední opati jsou však uloženi dosud v podzemí kostela na Kopečku.⁶⁴ Hrobka pod konventním kostelem, kde byli ukládáni i mimořádroví příznivci, byla devastována, jak ukazuje dokumentární fotografický snímek z 13. května 1927.⁶⁵ Někdy po tomto datu byla komunikace do kostelního podzemí zazděna. Zdejší pohřby lze ovšem sledovat v záznamech úmrtních matrik jednotlivých olomouckých farností.⁶⁶

P o z n á m k y :

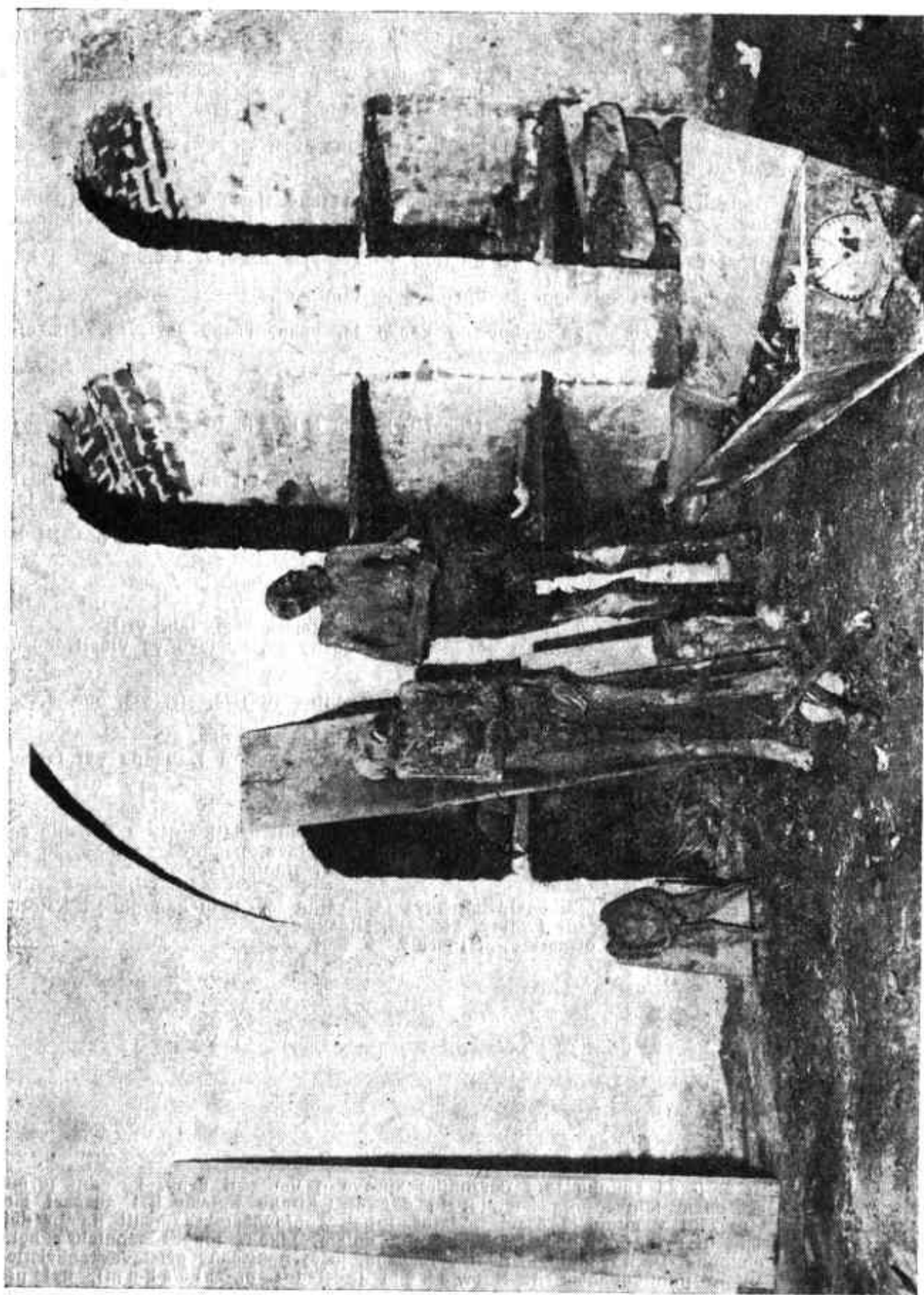
¹ Zde nezávisle na zaměření článku nutno níže citovanou zprávu doplnit o skutečnost, že Ferdinand Schröffel ze Schröffenheimu odkázal kanonii i vzácnou sbírku obrazů, která byla později zničena požárem prelatury (srv. např. A. V. Šembera, Paměti a znamenitosti města Olomouce, Vídeň 1861, 80).

² Václav Burian, Nálezy náhrobních desek v Olomouci (okr. Olomouc), PV 1974, 79.

³ Gregor Wolný, Kirchliche Topographie von Mähren, I. Abtheilung, I. Band, Brünn 1855 334.

⁴ Bedřich Valentin Schinall (-ius), rodák z Ratiboře, nastoupil po opatovi Janu Minském v roce 1647, po deseti letech resignoval (Wolný, l. c., 343).

⁵ SOA Brno, fond G 12, Cerr I, 79, 566: Anno D. 1621. Ottho serenissimus marchio Moraviae cum sua conjuge D: Euphemia monasterium gradicense fundavit. Ottho 3tius, eorum filius amplissime dotavit, et canonicos ordinis praemonstratensis, per D. Joannem episc: olomucensem de ordine praemonstratensi instalavit. Quorum 1mus abbas habetur Georgius professus conventus Litomislensis. Hoc monasterium anno 1642. Exercitus Svecorum funditus ruinavit et corpora D. D. fundatorum dispersit, qui obdormierunt, ut sequitur: (Následuje druhá část, výčet pohřbených).

Olomouc, Klášter Hradisko: Krypta pod bývalým konventním kostelem, stav 13.5. 1927.

- ⁶ Wolný, l. c., 326–327, pozn. 1.
- ⁷ Rozrod Přemyslovců od Bořivoje I. až do vymření rodu toho v Čechách, přil. Eduard Fiala, České denáry, Praha 1896.
- ⁸ Rodokmen Přemyslovců, přil.: Zdeněk Fiala, Přemyslovské Čechy, Praha 1965.
- ⁹ Z. Fiala, c. d. — Jan Bistřický, Posloupnost olomouckých údělných knížat a moravských markrabat, in: Olomouc Průvodce — Informace — Fakta, Praha 1979, 140.
- ¹⁰ SOA, CO 230.
- ¹¹ Josef Macárek, Dějiny Maďarů a uherského státu, Praha 1934, 45.
- ¹² Základní údaje uvádí Bistřický, 141.
- ¹³ Tamt., 141.
- ¹⁴ Dějiny města Olomouce, 16. Podle Dudíka poznamenává také Mořic Kráčmer (Dějiny metropolitního chrámu sv. Václava v Olomouci, Olomouc 1887, 40), že údělný kníže Vladimír, spoluvládce Břetislavův, zemřel 10. 12. 1200 a byl pohřben na Hradisku.
- ¹⁵ Granum catalogi praesulum Moraviae, in: Katalog moravských biskupů, arcibiskupů a kapitul staré i nové doby, Olomouc 1977, 17.
- ¹⁶ Augustini Olomucensis series episcoporum Olomucensis, tamt., 60.
- ¹⁷ Tamt., 17–18.
- ¹⁸ Václav Medek, Osudy moravské církve do konce 14. věku, Praha 1971, 68. Otiskuje původní text epitafu.
- ¹⁹ Tamt., 66.
- ²⁰ Wolný, l. c., 326.
- ²¹ Tamt., 331–332.
- ²² Katalog, 38. Obdobně soudí i V. Medek (l. c., 66) a L. Mičák, Hradisko u Olomouce, Ostrava 1978, 1.
- ²³ Letopis Vincenciův a Jarlochův, Praha 1957, 146.
- ²⁴ Na základě Jarlochova letopisu je o Zdikově zákroku přesvědčen i Zd. Fiala (l. c., 108).
- ²⁵ Otiskl Josef Teige, Zpráva o pramenech dějin kláštera Hradišského u Olomouce (až do r. 1300), VKČSN XII 1893, 30.
- ²⁶ Václav Novotný, Uvedení Premonstrátů do kláštera Hradišského na Moravě, ČMM 50 1928, 169.
- ²⁷ Tamt.
- ²⁸ Wolný, 348.
- ²⁹ Tamt., 328.
- ³⁰ Adolf Nowak, Kirchliche Kunst-Denkmale aus Olmütz, Olmütz 1890, tab. VIII.
- ³¹ Ivo Hlobil, K datování a provenienci pozdněgotické sochy sv. Václava ve Vlastivědném ústavu v Olomouci, Zprávy VÚO 1973, č. 160, 39–41.
- ³² Tamt., str. 40. Viz násl. citací, str. 343, obr. 9.
- ³³ Ivo Hlobil, Nejstarší olomoucké knižní dřevorezy, Umění XXIV 1976, str. 333, obr. 4.
- ³⁴ Tamt., str. 336, obr. 4.
- ³⁵ Emanuela Nohejlová - Prátová, Krása české mince, 148–149, obr. 61.
- ³⁶ Tamt., 150–151, obr. 62. Stejně koncepce se přidrželi O. Španiel a J. Benda při tvorbě aversu čs. dukátu a dvojdukátu z roku 1923.
- ³⁷ Wolný, l. c.
- ³⁸ Cerr I, 97, 114.
- ³⁹ Mořic Kráčmer, l. c., 16, datuje podle Dudíka toto přenesení ostatků Oty a Eufemie rokem 1492, na dómě byly uloženy v kryptě pod oltářem sv. Václava. Domnívá se také, že roku 1671 před stavbou nového chóru byly přeneseny do kaple sv. Stanislava.
- ⁴⁰ Wolný, 341.
- ⁴¹ ... funditus ruinavit ... nelze brát doslovně, když 13. května 1653 byla kanonie již natolik obyvatelná, že se mohli řeholníci vrátit (Wolný, 344–345, Mičák, 2).
- ⁴² ... et corpora DD. fundatorum dispersit ... (Cerr I, 79, 566).
- ⁴³ Mičák, 4.
- ⁴⁴ Cerr I, 79, 568.
- ⁴⁵ Tamt.
- ⁴⁶ Tamt., 566.
- ⁴⁷ Cerr I, 97, 114.
- ⁴⁸ Wolný, l. c., 345.
- ⁴⁹ Cerr I, 97, 114.
- ⁵⁰ Wolný, l. c., 326.
- ⁵¹ Podrobně PV 1974, 78–81.
- ⁵² Wolný, l. c., 309.
- ⁵³ Tamt., 307.
- ⁵⁴ Paměti, 78.
- ⁵⁵ Cerr I, 97, 113. Stojí za zmínku tato Cerroniho zpráva o umístění urny. Původní forma uvádí situaci ve zrušeném konventním kostele: *In der Stiftskirche welche itzt gespert ist.* V dalším popisuje uložení v minulém čase. Dodatečně pak záhlavní text změnil na *In der Stephanskirche welche itzt Pfarrkirche ist.* Vzniká tím dojem, jakoby lokace sepulchra byla v obou případech obdobná. Určitá analogie není vyloučena, ježto Bönischův přístavek sakristie, patrný např. na plánu publikovaném A. Nowakem (posledně L. Mičákem), byl při adaptacích kostela odstraněn a s touto okolností může souviset i translace ostatků. Cerroni však uzavřel záznam přepisem textu na desce opatské hrobky (viz zde pozn. ⁶⁵), takže text týkající se ostatků zakladatelů byl nakonec přece jen vztažný na kostel sv. Štěpána.
- ⁵⁶ Wolný, 326.

- ⁵⁷ M. E. Sturm, Kloster Hradisch nächst Olmütz, Moravia 8 1845, 142.
⁵⁸ Kirchl. Kunst-Denkmale II, 28. — Inschriften aus Alt-Olmütz, MCC XXIV 1898, 103.
⁵⁹ Paměti, 148. — Při této příležitosti upozorňujeme na nutnost opravit tiskovou chybu ve Zprávách VÚO 1978, č. 198, str. 21, ř. 32.
⁶⁰ Cerr I, 79, 568.
⁶¹ Tamt., 567.
⁶² KT I, 1, 328.
⁶³ Cerr I, 97, 113 (Requiem aeternam dona eis Domine et lux perpetua luceat eis MDCCXXXIV).
⁶⁴ Wolný, KT I, V, 20. Texty nápisů viz Cerr I, 97, 93—94.
⁶⁵ Podle záznamu prof. Fr. Douchy na rubu fotografie.
⁶⁶ Autor děkuje za odbornou konzultaci prof. Silvě Šenkové.

РЕЗЮМЕ

Два надгробных камня эпохи Возрождения основателей монастыря Градиско

Два надгробных камня, обозначавших место погребения основателей монастыря Градиско у Оломоуца, князя Оты 1-ого (умер 1087 г.) и княгини Эвфемии (умерла 1111 г.), происходят из перелома 16-17 столетий. Этими камнями была заменена предыдущая отделка могил, уничтоженных во время гуситских войн. В 1642 г. при набеге шведов были камни повреждены и при дальнейшей реконструкции были их пластические части отваяны и прикрыты новой архитектурой. После отмены монастыря в 1800 г. были остатки обоих основателей и дальнейших лиц перемещены в нишу стены храма св. Стефана. Поврежденные камни в стиле ренессанса приказал священник Вавржинец Гартнер замуровать в заборную стену дома священника в селе Кржелов (район Оломоуц), где они находятся до сих пор.

Radan Květ — Václav Rusek

K HISTORII VÝZKUMŮ MINERÁLNÍCH VOD NA MORAVĚ

Na Moravě je známo přes 140 lokalit minerálních vod. Jejich první úplný soupis byl publikován v nedávné době zvláště pro jihomoravský a severomoravský kraj (Květ, Kačura 1976, 1978).^{1,2} O znalosti alespoň některých významných zdrojů v Československu již v dávné minulosti svědčí např. archeologické doklady z Teplic v Čechách, kde při zachycování a čištění Obřího pramene r. 1882 byl objeven kotel s keltskými bronzovými předměty ponořený do pramene pravděpodobně jako oběť před více než dvěma tisíci lety (Sklenář 1974, str. 222).³ Na Moravě zatím není znám podobný příklad o tak dávném využívání minerálních vod. O tom však, že v pozdějších dobách byl o ně zájem, svědčí jedna z prvních balneologických příruček, a to brněnský prvotisk z roku 1495: *Clement von Gracz — Von allen paden dye von natur hayss sint*. [O všech lázních, které jsou od přirozenosti teplé]. Jsou tu popisovány významné evropské prameny, mezi nimi však jen jediná československá „*pey Eger*“ tj. od Chebu (týká se dnešních Františkových Lázní).

Prvním českým tiskem, pojednávajícím o moravských minerálních vodách je práce brněnského zemského lékaře Tomáše Jordána z Klauznburku⁴ (dnešní ru-

Dyß puchlein bat gemacht
vnnnd erfarn Daylter Ele-
ment von Gracz von allen pa-
den dye von natur hayß sint

Titulní strana prvotisku
Clement von Gracz: Von
allen paden dye von na-
tur hayß sint.

In yeiſt zu mercken das regi-
ſterdyß pruchleins in ainer gemayn
von denen ſo in die wiltpad ziehen
wellen ꝛc.

8

muské Kluže): „*Kniha o vodách hojitedlných neb teplicech moravských*“ vydaná v Olomouci roku 1580 jako překlad z latiny. Tato práce je na vysoké odborné úrovni vzhledem k době svého vzniku. Popisuje 13 tehdy významných i snad méně známých lokalit, z nichž je tomu u některých dosud tak (např. málo známy jsou Suchá Loz na Uherskobrodsku a Petrov u Strážnice v okrese Hodonín a dobře známy Teplice u Hranic. Neuvádí však Luhačovice, které tehdy ležely v neobydlené krajině a léčebně nemohly být aplikovány, zatímco Jordán se věnoval jen balneologicky využívaným zdrojům. Jordánem také začíná řada publikujících lékařů badatelů o minerálních pramenech. Lékaři zajišťovali výzkum minerálních vod vlastně po celá staletí. Byl to ovšem výzkum komplexní, netýkal se jen balneologické stránky, ale stejně tak i otázek dnes nazývaných hydrochemické, hydrogeologické a krenotechnické. Zabývali se jím v různé míře zvláště úřední lékaři, často s pomocí v chemii zkušených lékárníků. Tato tradice dozněla až na začátku 20. století, když M. Remeš (1929)⁵ pořizoval soupis minerálních pramenů.

O luhačovických kyselkách podal první tištěnou zprávu až brněnský městský lékař J. F. Hertod (1699).⁶ Ve své latinsky psané knize uvádí i jiné moravské minerální prameny a vcelku správně postřehl i jejich chemické vlastnosti mimo jiné i $\text{HCO}_3\text{--Cl}$ charakter luhačovických pramenů.

Dr. Josef V. Melion, brněnský lékař ve svých 91 letech roku 1904.

Dr. Mauric Remeš, olomoucký lékař před svými devadesátnými v roku 1957

Snaha o poznání chemického složení minerálních vod byla vlastně důsledkem jejich balneologického využití. Stála u počátku rozvoje analýsy potravin. Analytický vývoj šel však poměrně pomalu. Nejdříve se vody analysovaly lidskými smysly, podle barvy, zápachu a chuti se usuzovalo na složení. Na začátku 16. století použil L. Thurneysser k analýze destilace, již získával z vod pevný podíl (odparok). Ten se též žíhal a z výsledku se usuzovalo na obsah. Později se zaváděla různá činidla, např. duběnková tinktura na železo, fialkový sirup nebo lakmusová tinktura na kyselost či zásaditost aj. Až do poloviny 18. století byly analýsy nejisté, určoval se např. obsah alkalií — soda (v podstatě uhličitán sodný), Glauberovy soli (síran sodný), chloridu sodného apod. Ojedinele již v 17. století, více v 18. století začínaly pokusy o kvantitativní stanovení. K zakladatelům exaktní analýsy minerálních pramenů patří francouzský lékárník P. Bayen (žil v letech 1725—1798), který analysoval větší počet pramenů ve Francii. Koncem 18. století počalo sledování vztahů minerálních pramenů ke geologickým poměrům jejich okolí. Tyto výzkumy ukázaly proměnlivé vztahy pramenů k hornině, v níž vznikají.^{7,8}

V šedesátých letech 18. století podnítila nový zájem o průzkum minerálních vod v rakouské monarchii a tedy i na Moravě a ve Slezsku Marie Terezie, když nařídila reskriptem z 22. 1. 1763⁹ provést zkoušky minerálních vod, aby se zjistily jejich vlastnosti a mohlo jich být využito. Zkoušení bylo svěřeno zemským zdravotním komisím a zemským lékařům. Ti buď sami, nebo s pomocí lékárníků, prováděli chemické rozborů minerálních vod. Ve Slezsku se např. v r. 1764 pracovalo na tomto průzkumu na melčském panství, na Fryštátsku a Krnovsku.¹⁰ V 18. století vyšel práci H. J. Crantze (1777)¹¹ soupis a popis minerálních vod v ra-

kouské říši, resp. první lázeňský almanach v Rakousku,¹² šířící znalost o pramenech a jejich využití (uváděl např. i vody luhačovické). Koncem 18. století se objevují již i přírodovědné práce (J. N. Mittrowsky 1792),¹³ které dokládají řadu minerálních pramenů na Moravě jejich analysami a geografické práce jen se soupisy minerálních vod (např. F. J. Schwoy a G. Wolny).^{14,15}

Na začátku 19. století je to opět zásah úřední moci, která v podobě dekretu dvorské kanceláře z Vídně z 26. 9. 1811¹⁶ nařídila krajským lékařům pořádit soupis a analýzu pramenů, jejich popis a souhrn dosavadních léčebných zkušeností. Na tento příkaz reagovali krajsí lékaři různě, jen někteří jej splnili za analytické spolupráce některých lékárníků. Mezi lékárníky, kteří analysovali moravské vody patří olomoucký J. Schrötter, který stejně jako kroměřížský Hirule zkoumal pramen v Bochoři. Prameny luhačovické zkoušel v letech 1827 a 1832 tovačovský lékárník J. Planiawa. Podobně se také uplatnil olomoucký M. S. Ehrmann, který je autorem analýz nezdenické vody (z roku 1846), ondrášovské (1847) a záhorovické (1847). Zájem o moravské a slezské minerální vody měli i další lékárníci (např. F. Daubrawa z Uničova analysoval vody z Janských Koupelek).^{17,18}

Také v literatuře 19. století se objevují nové přehledy sestavované z lékařského hlediska, ale i dokládající analyzy vod. Jsou to práce, které psali K. J. Jurende (1815),¹⁹ E. Rinkolini (1815),²⁰ A. Zimk (1815),²¹ J. Helcelet (1840),²² M. Siebenschein (1845).²³ Bibliograficky a informačně psal o známých i nově objevených pramenech F. Pluskal (např. 1847)²⁴ a F. Abl.²⁵

V minulém století byl sloupem poznávání a historie minerálních vod brněnský lékař J. V. Melion, jenž po více než půl století sledoval všechny současné i minulé poznatky o moravských i slezských minerálních vodách (z jeho prací nejvýznamnější je z r. 1855 a 1859).^{26,27,28}

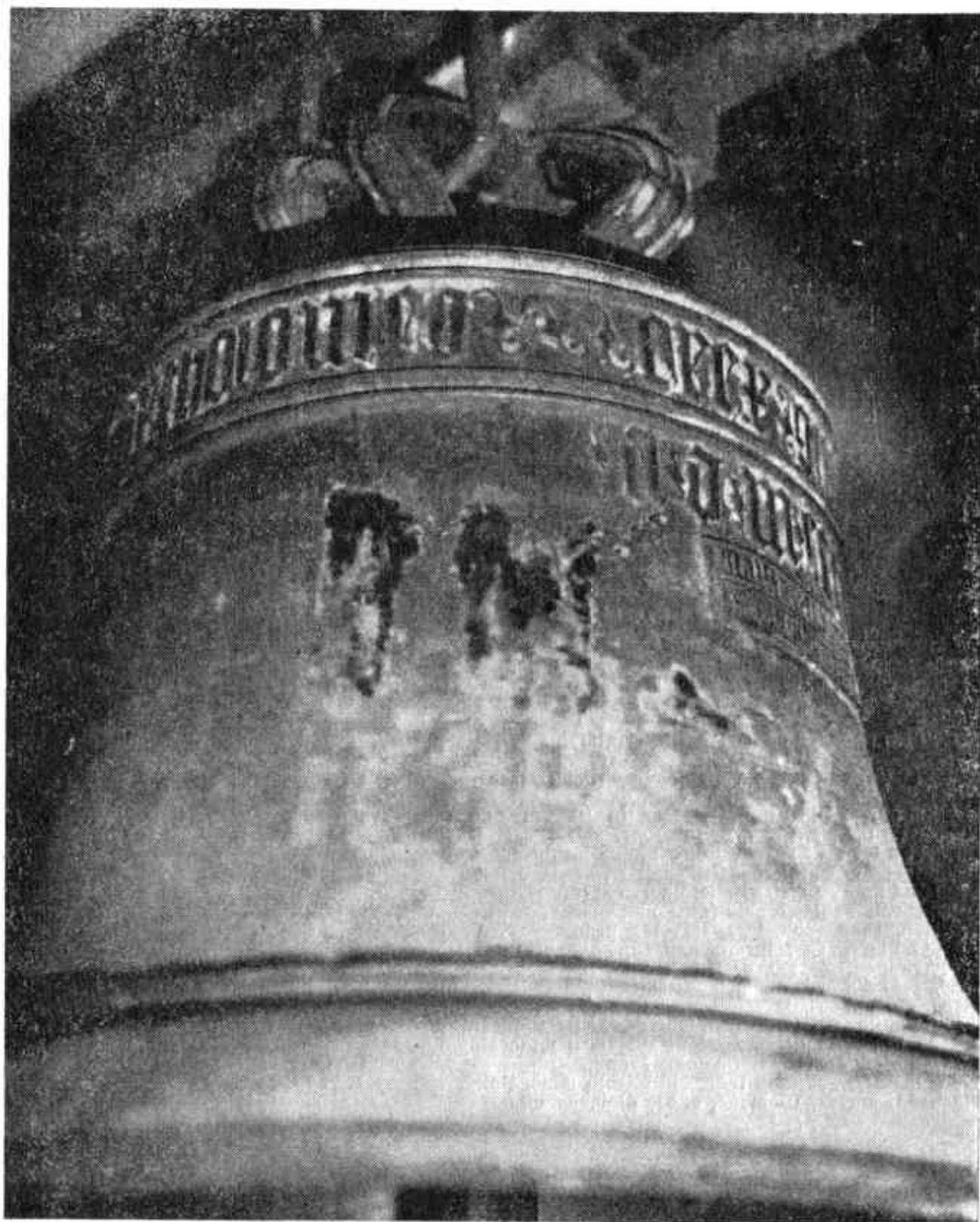
Vlastně až koncem 19. století se začínají o minerální vody zajímat chemici, kteří teprve v té době se stali samostatnými nositeli nové vědní disciplíny (viz. např. analyza hornomoštnické kyselky od Štolby 1893).²⁹

Vlastní rozvoj zkoumání minerálních vod přináší až 20. století. Nejprve hydrochemický a krenotechnický pokrok (dokumentovaný nejlépe na rozvoji lázní Luhačovic) a až v polovině století výrazný nástup hydrogeologie a hydrogeochemie resp. i hydrogeomikrobiologie. Nastává úplné odloučení výzkumu tvorby, ochrany a jímání minerálních vod od výzkumu aplikace — balneologie. Pionýrská práce pražského hydrogeologa profesora O. Hyního (1963)³⁰ se v té době rozšiřuje na řadu pracovníků specializovaných na užší problematiku. Tak v hydrogeologii jsou to hlavně pracovníci brněnského Geotestu (dříve Inženýrskogeologický a hydrogeologický průzkum), v hydrogeochemii a geomikrobiologii specialisti Ústavu pro naftový výzkum v Brně (později Výzkumný ústav čs. naftových dolů a ještě později brněnská pobočka Ústředního ústavu geologického). V době o něco opožděné se započalo i s ochranou zdrojů (zvláště v Geotestu). V sedmdesátých letech vrcholí snaha, která byla prvně vyvinuta za Marie Terezie, o úplný soupis a přehled minerálních vod, a to jednak na začátku pojednání připomenutými dvěma publikacemi^{1,2} jednak budováním Informačního systému minerálních vod, zahájeného v lázních Luhačovicích (V. Pelikánem 1978).³¹ Tak po 400 letech od první Jordánovy studie se dostává úplného a systematicky vedeného poznání jak o poloze, tak složení i o genezi a balneologickém výzkumu všech na Moravě vyvěrajících zdrojů. Doplnky k údajům chybějícím v citovaných pracích, týká se hlavně chemismu vod, z části plánek lokalit, jsou shrnuty v dodatečné publikaci G. Kačury, R. Květa (1980).³²

Konečně přehled zaniklých zdrojů minerálních vod, resp. vod mylně za minerální pokládaných a také synonyma názvů lokalit minerálních vod, a to českých i německých jsou shrnuty vedle přehledu lidového názvosloví minerálních vod v obou výše citovaných publikacích R. Květa, G. Kačury.^{1,2}

Poznámky:

- ¹ Květ R., Kačura G.: Minerální vody Jihomoravského kraje. Praha, 1976, Ostř. ústav geol., 151 str. + 8 str. příl. foto.
- ² Květ R., Kačura G.: Minerální vody Severomoravského kraje. — Praha, 1978, Ostř. ústav geol., 173 str. + 8 str. příl. foto.
- ³ Sklenář K.: Památky pravěku na území ČSSR. Praha, 1974, Orbis, 353 str.
- ⁴ Jordán T. z Klauzburku: Kniha o vodách hojitelných nebo teplice moravských. Olomouc, 1580 [přetisk in: Knižnice Obchodní a živnostenské komory v Olomouci sv. 12, Olomouc, 1948, 123 str].
- ⁵ Remeš M.: Příspěvky k balneologii Moravy a Slezska. Čas. Vlasten. mus. Spol. v Olomouci, 41, 1929, 1—4, Olomouc.
- ⁶ Hertod J. F.: Tartaro-mastix Moraviae. Vienna, 1669.
- ⁷ Wrany A.: Geschichte der Chemie und der auf chemischer Grundlage beruhenden Betriebe in Böhmen bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts. Prag, 1902, 197 str.
- ⁸ Nový L. et al.: Dějiny exaktních věd v českých zemích do konce 19. století. Praha, 1961. Nakl. Čs. akad. věd, str. 119—122.
- ⁹ Státní oblastní archiv Opava, Královský úřad zdravotnictví 28/1E.
- ¹⁰ Státní oblastní archiv Opava, Hlavní sanitní komise 28/49.
- ¹¹ Crantz H. J.: Gesundbrunnen der österreichischen Monarchie. Wien, 1777.
- ¹² Synopsis fontium Austriae provinciarumque subditarum. 1778.
- ¹³ Mittrowsky J. N. von: Beiträge zur mährischen Mineralogie. — Dr. Johann Mayers Sammlung physikalischer Aufsätze, 2, 225—266, Dresden, 1792.
- ¹⁴ Schwoy F. J.: Topographie von Mähren I—III. Wien, 1793—1794.
- ¹⁵ Wolny G.: Die Markgrafschaft Mähren, Brünn 1836—1842.
- ¹⁶ Č. j. 30385 dekretu dvorské kanceláře z Vídně z 26. 9. 1811.
- ¹⁷ Ehrmann M. S., Gallus, Schönweitz A.: Die [jod- und bromhaltige] Mineralquelle zu Neudenitz im Hradischer Kreise Mährens. — Olmütz 1846.
- ¹⁸ Daubrawa F.: Analyse der Mineralquelle um Johannesbrunn. München 1863.
- ¹⁹ Jurende K. J.: Mährens Heilbäder und Mineralquellen. Moravia 1815, č. 11, str. 41—43, č. 13, str. 49—51. Brno.
- ²⁰ Rinkolini E.: Mährens Heilbäder und Gesundbrunnen. Moravia 1815, č. 73, str. 289—292, č. 75, str. 237—249, č. 95, str. 380, Brno.
- ²¹ Zink A.: Beschreibung der Heilbäder und Gesundbrunnen in der Mährisch-schlesischen Gebirgskette, die man das Gesenke oder die Debrata nennt. Moravia 1815, č. 107, str. 425—427, č. 111, str. 441, č. 113, str. 449, č. 115, str. 457, č. 119, str. 473, Brno.
- ²² Helcelet J.: Conspectus aquarum medicatarum Moraviae. Dissertatio inauguralis, Vindobona 1840.
- ²³ Siebenschein M.: Dissertatio inauguralis medica, tractans de aquis medicatis Moraviae. Vindobona 1845.
- ²⁴ Pluskal F.: Die balneographische Literatur Mährens. Moravia 1847, č. 7, str. 25—27, Brno.
- ²⁵ Abl F.: Die Mineralwässer in Mähren und Oesterreichisch-Schlesien. Österr. Ztschr. f. Pharm. 7, 1853, str. 324, 3, 1854, str. 274—275, 9, 1855, str. 139—144.
- ²⁶ Melion J.: Über die balneographische Literatur Mährens. Schr. hist.-statist. Sekt. K.-Kön. mähr.-schles. Gesell. Beför. Ackerb., 9, 1855, Brno.
- ²⁷ Melion J.: Kritische Übersicht der Literatur über die Mineralquellen des kaiserlichen Anteils von Schlesien. Not.-Bl. hist.-statist. Sekt. K. Kön. mähr.-schles. Gesell. Beför. Ackerb., Natur- u. Landeskde, 1859, 122—123, Brno.
- ²⁸ Melion J.: Mährens und österr. Schlesiens Mineralquellen und Kurorte. Mitt. Naturwiss. Ver. Troppau, 6, 1900, č. 12, 222—235, Opava.
- ²⁹ Stolba F.: Chemický rozbor kyselky ze zřídla poblíž Horní Moštěnice u Přerova. Čas. Prům. chem. 1893, 162—164, Praha.
- ³⁰ Hynie O.: Hydrogeologie ČSSR, II. Minerální vody. Praha 1963, Nakl. Čs. akad. věd.
- ³¹ Pelikán V.: Informační systém o minerálních vodách. Zpráva, Výzk. úst. geol. inženýrství, Brno 1978, archiv. Geofond Praha.
- ³² Kačura G., Květ R.: Drobné zdroje minerálních vod na Moravě. Práce odb. přír. věd Kraj. vlastivěd. muzea, Olomouc, č. 31, Olomouc 1980.

Nová Hradečná, okr. Olomouc: Detail zvonu z roku 1503 (olomoucký zvonař Jan).
Snímek M. Valušková.

POZDNĚGOTICKÝ ZVON V NOVÉ HRADEČNÉ

Nedávno publikovaný soupis gotických kampanologických památek, ulitých v průběhu 15. a na počátku 16. století olomouckými konváři a zvonaři,¹ lze doplnit po průzkumu v terénu zajímavým zjištěním dalšího zvonu olomoucké provenience, který je umístěn ve věži farního kostela sv. Vavřince v Nové Hradečné.

Zvon o průměru asi 74 cm a výšce asi 72 cm je zavěšen na koruně tvořené šesti profilovanými uchy, zdobenými lištami a výžlabky. Plastickou výzdobu zvonu tvoří tradiční dvouřádkový latinský nápis gotickou minuskulí, dělený svislým dělicím znakem ve tvaru obráceného písmene S, obíhající na čepci mezi dvěma zdvojenými plastickými linkami. Nápis zní: §§§ orex § gloria § veni § cvm § pace § ad honorem § sancti bartolomeo / § a § d § m § cccc § c § lli §.

Na krku je vymodelován nízký figurální reliéf Kalvárie v obdélném plastickém rámu, vysokém 9 a širokém 6 cm. Protější stranu pláště krku člení zvlněná páska s dvouřádkovým nápisem gotickou minuskulí: maister Johannes Kondler me fecit, která je typická pro většinu zvonů, ulitých uvedeným konvářem a zvonařem, jehož kovolijecká činnost je v Olomouci zatím doložena pro léta 1497 až 1507.² Plastickou výzdobu zvonového korpusu doplňují dvě silně vystouplé plastické linky, obíhající na přechodu k široce rozevřenému hladkému věnci, na dolním okraji zesílenému plochou lištou. Písmo na čepci je vysoké 4 cm, na krku 1,4 cm.

Poznámky:

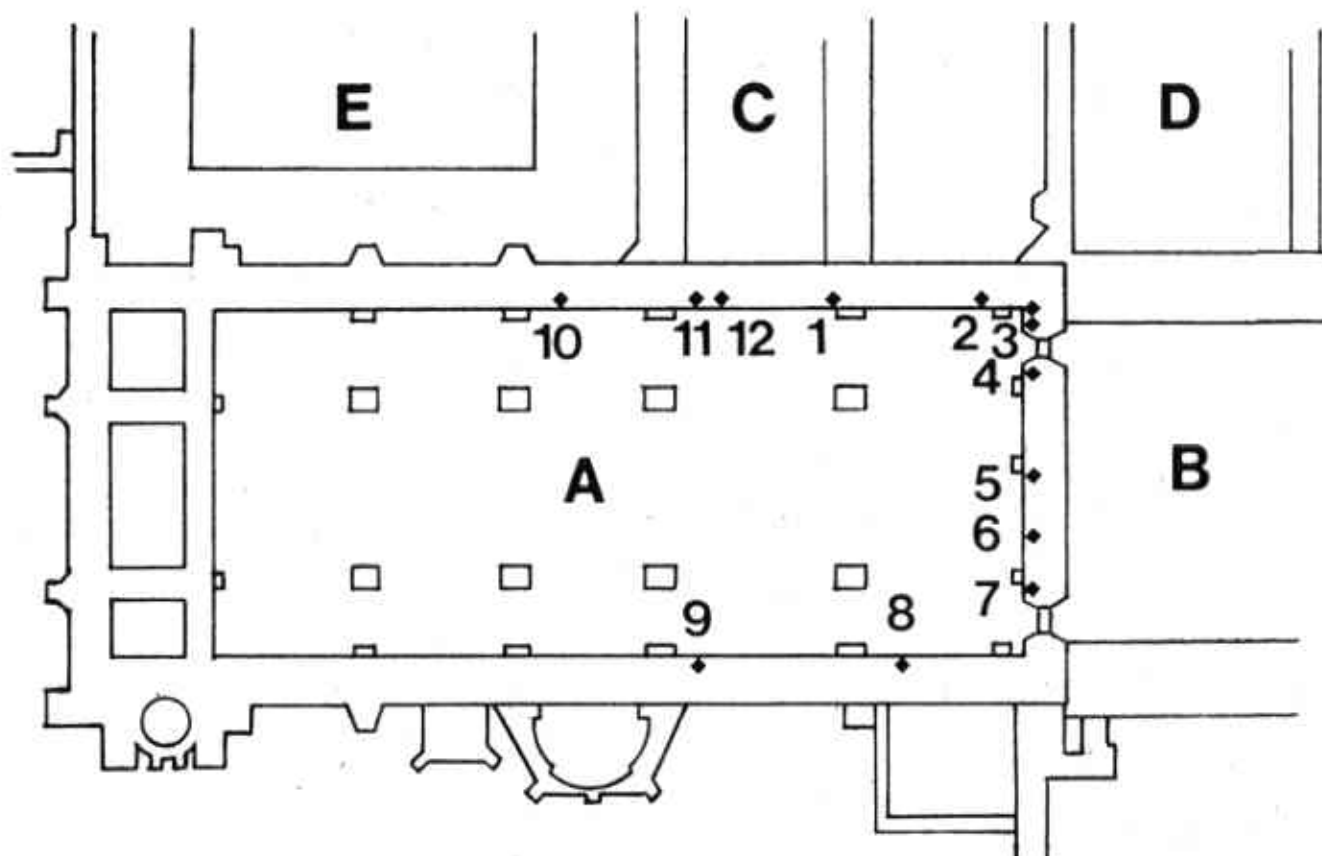
¹ Mlčák — Šrámek: Olomoučtí zvonaři 15. století, Vlastivědný věstník moravský, roč. XXXI, 1979, str. 298—306.

² Ibid., str. 301.

Vladimír Gračka

PŘEDBEŽNÁ ZPRÁVA O NÁLEZU ROMÁNSKÝCH ARCHITEKTONICKÝCH ČLÁNKŮ VE ZDIVU DÓMU SV. VÁCLAVA V OLOMOUCI

Při náhodném průzkumu podkroví nad klenbami dómu sv. Václava byly objeveny¹ na vnitřní lici obvodového zdiva chrámové lodi druhotně použité tesané architektonické články. Podle způsobu opracování a použitého materiálu lze s určitostí soudit, že se jedná o románské stavební prvky, použité v pozdější přestavbě chrámové lodě jako stavební materiál. Objeveno bylo dosud² třináct rozměrově různých fragmentů tesaných z opuky, z nich některé jsou zčervenalé žárem. Jejich uložení v obvodovém zdivu lodě dómu není stejnoměrné, jak je patrné z plánu;³ spíše lze hovořit o zcela náhodném uložení v lici zdiva, což nevylučuje, že další artefakty mohou být i v jeho výplni. Nejvíce fragmentů je v severní stěně a ve zdivu vítězného oblouku, jen dvě z celkového počtu se

Olomouc, dóm: Situace druhotně vezděných románských fragmentů

- A trojloď
- B presbytář
- C vikářská sakristie
- D chórová kaple
- 1—12 situace románských fragmentů

Kresba V. Gračka — L. Buryšek.

nalézají ve hmotě jižní zdi. Tvarově různá a bohatá výzdoba těchto článků umožňuje jejich rozdělení do několika skupin.⁴

První trojice článků je na lícni ploše zdobena plastickým pletencovým ornamentem s krokvicovým zalamováním (č. 4, 5, 12). Stejný motiv lze spatřit na jednom fragmentu uloženém v lapidáriu Krajského vlastivědného muzea v Olomouci. Další skupinu (č. 1, 6—9) tvoří pětice článků s motivem obloukového dvojitého pletence s částmi laločnatých palmet více či méně zachované. Také zde můžeme nalézt analogii na jednom rozměrném fragmentu z uvedeného lapidária. Poslední skupinu, sestávající z pěti článků, je třeba pro různost plastických prvků popsat jednotlivě.

Nejprve se zmíníme o fragmentu, který má na jedné částečně obnažené boční straně motiv stáječícího se akantu (č. 11). Nelze vyloučit, že může jít snad o část stavebního prvku (hlavice?) z výzdoby oken sousedního přemyslovského paláce. Další a rozměrově nejmenší je zlomek (č. 2), vyzdobený několika mělkými výžlabky po celé ploše. Neméně zajímavé jsou i dva poškozené fragmenty

zazděné těsně vedle sebe (č. 3a, b) mající v ploše provedené vícenásobné obloukové výžlabky, stáčeající se k okraji fragmentu.

Největší a také plasticky nejbohatší je poslední z řady objevených architektonických článků (č. 10). K popisu tohoto fragmentu, zazděného v obrácené funkční poloze, uvádíme: v orámované ploše, tvořené na spodní straně širším, na boční užším jednoduchým rámem a plastickým provazcem, jsou patrné části bosých dolních okončetin dvou lidských postav, stojících na zvlněném terénu, oděné ve volný splývající šat. Na odlomeném nerámovaném okraji fragmentu je znatelná část chodidla a šatu třetí postavy. Pečlivost opracování a bohatost reliéfu nám dovoluje předpokládat, že se jedná snad o část výzdoby tympanonu, nebo jiného stavebního detailu z románské stavby katedrály sv. Václava, případně část sarkofágu. Na tympanon ukazují některé analogie z pražského prostředí, kde bylo užito např. narativní scény Vzkříšení Lazara ve stejnojmenném kostele v Praze II,⁵ takže předpokládat na nově nalezeném úlomku výjev Krista a Petra, kteří jdou po hladině jezera⁶ je velmi reálné. Pravoúhlý zbytek okrajové lišty tuto možnost rovněž nevylučuje, naopak může potvrzovat předpoklad, že tympanon bylo složeno ze střední obdélné části a dvou bočních segmentů formou triptychu, jak je toho obdobou tympanon z jižního portálu svatojiřské baziliky na Pražském hradě.⁷ Že se podobné prvky kamenické výzdoby vyskytovaly na olomouckém dómu ukazuje u nás vzácný fragment plastiky Krista-Pantokratora, nalezený v této oblasti koncem minulého století.⁸

Objev těchto článků, jejich zveřejnění a příští odborná interpretace značně rozmnoží naše znalosti o kamenické výzdobě dómu sv. Václava a také podstatně obohatí fond dosud známé románské architektonické plastiky v Olomouci. Kamenických článků bylo zřejmě užito druhotně jako stavebního materiálu za Brunovy výstavby,⁹ jejich ožehnutí může být stopou požáru, způsobeného markraběcí čeledí za rozepří mezi Joštem a biskupem Janem IX. dne 10. května 1380.¹⁰ Nález ukazuje zároveň zdroj dřívějších akvizic románských artefaktů z dómu, které jsou uloženy od minulého století v lapidáriu olomouckého muzea.

Poznámky:

¹ Objeveno v květnu 1979 autorem této zprávy.

² Vnitřní líc obvodového zdiva je z větší části omítnuta, takže možnost objevu dalších fragmentů i na této lici není vyloučena.

³ Viz plánec situace jednotlivých fragmentů [1–12], u čísla 3 jsou vlastně dva články těsně vedle sebe (3 a, b), celkem tedy 13.

⁴ Rozměry fragmentů: č. 1 14x14 cm, č. 2 5x5 cm, č. 3 a, b 50x14x14 cm, č. 4 60x15 cm, č. 5 12 cm (výška), č. 6 26x13 cm, č. 8 32x16 cm, č. 9 18x15 cm, č. 10 41x28 cm, č. 11 25x18 cm, č. 12 28x13 cm.

⁵ Jana Kybalová, Národní museum-Lapidarium, Praha 1954, str. 9, č. 57, obr. 9. — Vladimír Denkstejn-Zoroslava Drobná-Jana Kybalová, Lapidarium Národního muzea, Praha 1958, str. 112, č. 19, obr. 31–33. — Anežka Merhautová-Livorová, K ikonografii českých raně středověkých tympanonů, Umění XXIV 1976, 424–425.

⁶ Mt 14, 29–31.

⁷ Merhautová-Livorová, Umění XXIV, 1978, 420, 423, obr. 5.

⁸ Mořic Kráčmer, Dějiny metropolitního chrámu sv. Václava v Olomouci, Olomouc 1837, str. 48, 65, obr. 7.

⁹ Tamt., 47.

¹⁰ Tamt., 59.

VÝSTAVA „DESET LET ARCHEOLOGICKÉ PRÁCE OLOMOUCKÉHO MUZEA“

Dne 15. března 1979 byla v Krajském vlastivědném muzeu v Olomouci slavnostním způsobem zahájena výstava, která měla seznámit veřejnost s výsledky činnosti archeologického oddělení KVMO a zároveň naznačit i jeho pracovní program do budoucna. Období posledních deseti let je totiž v rámci víc než pětadevadesátileté historie tohoto na Moravě nejstaršího archeologického pracoviště významné především proto, že se zde kromě plnění běžných muzejních povinností sbírkotvorných a vědecko-popularizačních nyní přešlo k plnění programu vědeckého výzkumu regionu, jak to ostatně už kdysi bylo v intencích olomouckého vlasteneckého muzejního spolku. Veliké změny, k nimž od těch dob došlo nejenom pokud jde o hmotné zajišťování a organizaci každodenní muzejní práce, ale hlavně nové ideovo-metodologické aspekty současné vědecké práce daly našemu dnešnímu působení obsah i formu, které se od činnosti dřívějších, namnoze ještě v romantickém duchu vlastenecky orientovaných generací olomouckých muzejníků podstatně liší. Výstava se přirozeně nemohla zabývat jednotlivými etapami ve vývoji olomouckého muzejního pracoviště, to je úkolem samostatné publikace¹ vydané jako doplněk k výstavě, ale měla dokumentovat hlavně dvě věci. Jednak to, že při nynějším rychlém rozvoji hospodářské činnosti dochází k nebývalému ohrožení archeologických památek v terénu, na jejichž záchraně se muzejní pracoviště i přes svoje omezené možnosti podstatným způsobem podílí a dále, že při terénní badatelské činnosti se zde podařilo získat v poměrně krátké době množství závažných vědeckých poznatků, které posunuly naše poznání dávné minulosti regionu o velký kus dopředu.

Pro výstavní účely jsme z výzkumů uskutečněných v posledním desetiletí vybrali následující lokality. Drahanovice (les nad obcí), kde byla prozkoumána mohyla se žárovým pohřbem lidu s keramikou nálevkovitých pohárů z pozdní doby kamenné, dále Drahlav (kravín) s nálezem hrobu se šňůrovým pohárem z mladší fáze pozdní doby kamenné, Blatec, cihelna, s tzv. kulturní jámou kultury nálevkovitých pohárů, dále Unčovice, JZD, kde se při hloubení silážní jámy přišlo na objekty lužické kultury z rozhraní mezi střední a mladší dobou bronzovou i na sídlištní objekty laténské z mladší doby železné a konečně Jívová, Tepenec, kde při několikaletém předstíhovém výzkumu bylo zkoumáno opevněné sídliště lidu lužických popelnicových polí z pozdní doby bronzové. Slovan-ské a raněstředověké období na výstavě reprezentoval výzkum v Olomouci-Holici (středohradištní pohřebiště), Drahlavě (středohradištní pohřebiště), Drahanovicích (mladohradištní pohřebiště) v Přerově (mladohradištní sídliště) a hlavně na dómském návrší v Olomouci, které je známo především jako někdejší sídlo olomouckých údělných knížat i důležitá zjišťovací sondáž na protějším návrší (nádvoří nynějšího rektorátu olomoucké univerzity na Křížkovského ulici), kam se obvykle umísťuje předhradí zmíněného knížecího hradu.

Na závěr výstavy byly zařazeny ukázky laboratorního zpracovávání archeologických nálezů a také nynější způsob evidence sbírkových předmětů na katalogizačních kartách, zavedený v českých muzejích na počátku šedesátých let, jimiž má být zajištěno, že muzejní sbírky, obsahující nevyčerpatelné množství vědeckých informací, a namnoze nenahraditelné hodnoty, budou zároveň i s těmito informacemi zachovány pro příští generace. Na výstavě se uplatnily i nejdůležitější nálezy z příležitostných akvisic, mezi nimi např. neporušená tzv. láhev s límcem kultury nálevkovitých pohárů, získaná při stavbě vepřínu na Hradisku u Skrbně a eneolitický měděný mlat s křížovým ostrším z téže lokality. K pozoruhodným nálezům patří i keramika ze starolužických hrobů ve Věrova-

nech a především zlomek starolaténské mísy braubašského typu ze Sobůlek na Kyjovsku, která byla pro muzejní sbírky získána z pozůstalosti A. Šína, známého sběratele a amatérského archeologa, který v Olomouci prožil poslední léta svého života,² a jejíž nález³ už došel mezinárodního ohlasu.⁴ Posledním doplňkem byl výběr z publikační činnosti v posledním desetiletí, a to jak práce určené pro odbornou veřejnost, tak i informativní články populárně zaměřené.

Pokud se další perspektivy v oblasti badatelské činnosti týká, výstava měla naznačit, že pracoviště bude samozřejmě i nadále s nezmenšenou intenzitou podle potřeby provádět výzkum záchranný a bude-li to z heuristických důvodů nutné, bude se věnovat i drobnému výzkumu zjišťovacímu, ovšem hlavní pozornost bude soustředěna na dvě profilující témata, totiž na problematiku lužických popelnicových polí, pro niž je v olomouckém muzeu už nyní nashromážděn materiál jako v málokteré sbírce u nás, a jehož neustále přibývá a dále na slovanské osídlení a jeho vyústění ve vzniku zdejšího centra feudální moci v raném středověku. V obou případech jde o témata po všech stránkách nanejvýš aktuální a důležitá i z hledisek, která daleko přesahují svým významem rámec regionu. Zanedbatelná konečně není ani skutečnost, že tuto tematiku sledovaly, i když někdy neuvědomněle a s velkými obtížemi, dřívější generace moravských archeologů sdružených kolem olomouckého muzea, a že tedy díky jejich sběratelské činnosti dnes můžeme naznačené otázky řešit na potřebné úrovni.

Slavnostní vernisáže se kromě představitelů politického a veřejného života našeho města i okresu zúčastnila také delegace AÚ ČSAV v čele s členem prezidia ČSAV a ředitelem ústavu akademikem J. Poulíkem. Ve svém projevu poukázal akademik Poulík na starobylou tradici olomouckého muzejnictví i na zásluhy zdejší archeologie a zdůraznil zároveň i závažné úkoly současné, jak je před naše muzea staví vyspělá socialistická společnost, a to v oblasti vlastního vědeckého bádání i při popularizaci vědy a vůbec v celém kulturním životě naší vlasti. Účast na vernisáži byla neobvykle hojná a už to dalo tušit, že výstava bude veřejností příznivě přijata, jak to skutečně potom dosvědčila vysoká návštěvnost během celého jejího trvání.

Poznámky:

¹ Dohnal V., Archeologie v olomouckém muzeu. Příležitostné tisky Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, Olomouc 1979.

² též, Archeolog Antonín Šín (1881–1969), Zprávy VÚ v Olomouci č. 146, 1970, 18–20.

³ též, Přírůstky archeologického oddělení vlastivědného ústavu v Olomouci v letech 1969–1970, Zprávy VÚ v Olomouci č. 154, 1972, 26–27 a vyobr. na vnitřní straně obálky.

⁴ Schwappach F., Zu einigen Tierdarstellungen der Frühlatenekunst, Hamburger Beiträge zur Archäologie, Bd. IV 1974, 128 ad.

Václav Burian

MEDAILLE „900 LET KLÁŠTERA HRADISKA U OLOMOUCE (1078–1978)“

Mezi významnými výročími roku 1978 bylo vzpomenuo také devíti století od vzniku první listiny českého vydavatele a v této souvislosti právního založení kláštera Hradiska u Olomouce, významné moravské kulturní instituce. Zaklá-

dací listina, vydaná olomouckým údělným knížetem Otou I. Sličným (1061 až 1087) dne 3. února 1078, nedochovala se v originále, ale v řadě pozdějších opisů, které byly postupem času textově rozšiřovány o výčet později získaného pozemkového majetku. Klášter byl budován s předstihem již roku 1077, jak do-
svědčuje neméně významný narativní pramen, tzv. hradišsko-opatovické anály, vzniklé za benediktýnské éry Hradiska. S osobností zakladatele souvisí i numiz-
matické památky: denáry s jeho jménem a podobou i denáry manželky Ofky z doby poručnické vlády. Z premonstrátské éry jsou známy první medaile opata
Jana Ponietowskiho z roku 1582. Vrcholné období premonstrátské kanonie bylo
doprovázeno dnes vzácnými pamětními ražbami na 600. výročí příchodu řádu
roku 1751 (G. A. Toda) a sekundici posledního opata Václavíka (A. Widemann).
Po zrušení kanonie byl na Hradisku umístěn moravský generální seminář, pro-
slulý zvláště působením patriarchy slavistiky Josefa Dobrovského, na jehož pa-
měť vydala pobočka České numizmatické společnosti v Olomouci v nedávných
letech medaili (M. Láska—J. Pelikán). Mohutný komplex budov, připomínající
dispozicemi madridský Escorial, slouží od roku 1802 jako vojenská nemocnice.
Patří k nejvýznamnějším barokním památkám Československa.

Medaile na paměť 900. výročí, vydaná opět olomouckou pobočkou ČNS, je dí-
lem J. Grmely a R. Doležala. Bronzová ražba o průměru 60 mm nese na aversu
pohled na průčelí Hradiska, dílo architektů Giovanniho Pietra Tencally a Do-
menica Martinelliho. Stručný text shrnuje účel této pamětní ražby. Revers
medaille zdůrazňuje v dobových náznacích historickou tradici, která nastoupila
již desáté století: redukovaný záznam hradišského analisty, který praví: Anno
Millesimo LXXVIII. Non. Febr. / gloriosa huius oratorii dedicatio / scilicet sancti
Stephani protomartyris... / facta est presente serenissimo / principe Ottone
eiusdem oratorii / constructore et coniuge sua / Eufemia et aliis. Záznam, gra-
ficky převzatý z vídeňského exempláře letopisů, doplňuje aplikace Otova de-
náru s podobou knížete a opisem Otto servus Dei, jehož znění Josef Smolík
svého času kladl do souvislosti se založením Hradiska.

Hmotnost bronzové ražby je 82,2 g, průměr 60 mm. Signatury obou autorů jsou
vedeny na reversu.

Medaile „900 let Kláštera Hradiska u Olomouce [1073—1978]“ (J. Grmela — R. Doležal). Snímek J. Schubert.

РЕЗЮМЕ

Медаль «900 лет Монастыря Градиско у Оломоуца (1078–1978)»

Третьего февраля 1978 г. прошло девять столетий со времени издания учредительной грамоты монастыря Градиско у Оломоуца удельным князем, название которого Ото Сличны и его супругой Эвфемией. Монастырь прославился как переднее моравское культурное учреждение, после его закрытия здесь работал несколько лет патриарх славистики Йосиф Добровский и с 1802 г. здание монастыря служит военным госпиталем. Об этой годовщине, столько значительной для чешской исторической науки (дипломатики), вспомнил филиал «Чешского нумизматического общества» в Оломоуце изданием мемориальной медали. На лицевой стороне медали изображено барочное здание монастыря Градиско, на оборотной стороне находится выписка из записи в анналах монастыря к 1078 г. и динарий с образом издателя учредительной грамоты оломоуцкого удельного князя Оты Сличного (1061–1087). Медаль является совместной работой художника Иеронима Грмелы и скульптора Родольфа Долежала.

Vítězslav Kollmann

TYPOGRAF RICHARD MARTINČÍK (PŘÍSPĚVEK K 105. VÝROČÍ NAROZENÍ)

Richard Martinčík se narodil 7. 5. 1875 v Seničce u Litovle. S rodiči bydlel nejdříve v Lipníku a později v Bohuslavicích u Konice. Po přestěhování rodiny do Olomouce docházel do české matiční školy na Bělidlech a po jejím dokončení se stal žákem Slovanského gymnázia v Olomouci. Po úrazu, jehož následkem byla trvalá vada sluchu, studia zanechal a vyučil se sazečem v bývalé arcibiskupské knihtiskárně. Poté pracoval v tiskárnách v Olomouci a v Zábřehu.

V roce 1907 se chtěl osamostatnit, ale jeho žádost o samostatnou knihtiskařskou koncesi se sídlem v Lipníku nad Bečvou byla c. k. moravským místodržitelstvím v Brně bez udání důvodů zamítnuta. Advokát, který ji vyřizoval, mu tehdy řekl: „Jste idealista. V Rakousku platí svatá protekce a tu nemáte. Pak máte velkou kaňku od Němců v Lipníku, že otec byl Čechem a vy ještě větším.“¹ Z uvedeného je zřejmé, jak tehdejší vyhrocený německý nacionalismus, podporovaný německou buržoazií, všemožně bránil rozvoji českého života na Moravě.

V roce 1911 Martinčík absolvoval Grafický ústav v Lipsku a získal cenné zkušenosti z cest po Itálii, Francii, Německu, Rakousku, Maďarsku, Švýcarsku a Bulharsku, kde sledoval zejména rozvoj polygrafického průmyslu. Získané poznatky se staly základnou jeho publikační činnosti. Po svém návratu do vlasti pracoval trvale jako sazeč a novinový korektor v Olomouci, kde se aktivně zapojil do činnosti v tělovýchovném a odborovém hnutí.²

Novinářské práci se Richard Martinčík věnoval již po svém vyučení. Jeho nadčasové úvahy a pronikavé kritiky upozorňovaly širokou veřejnost na talentovaného dělnického literáta. Jde o články s protiválečnou tematikou³ a statě o krutém vykořisťování dělnictva⁴ v dělnickém tisku, především v Hlasu lidu. Významné jsou rovněž jeho příspěvky věnované šíření ateismu v řadách dělnictva, které bylo na Hané a především na Olomoucku ovlivňováno zpátečnickou církevní politikou, usilující o zachování svých pozic. Ostré výpady olomouckého klerikálního tisku mu však v této činnosti nemohly zabránit. Ve svých

vzpomínkách uvádí např. článek „Dělnictvo a klerikalismus“,⁵ za nějž byl „ne-křesťansky napaden v klerikálních časopisech, které však nic nevyvrátily“. V řadě dalších protiklerikálně zaměřených statích, jako např. v článku „Kato-lická organizace“, varoval dělnictvo před vstupem do „Křesťanské organizace knihtiskařů“ a zdůrazňoval, že „účelem katolických organizací je pokud možno brzdít ducha dělnictva a kde to nejde, tedy poctivou práci zhanobit, vše roze-štvát a ze sporů těžit pro svůj nenasytný měšec a na dlouhá léta znemožnit každou poctivou a nezištnou práci jak v ohledu sociálním, společenském, tak i národním“.⁷

Jako funkcionář olomoucké odbočky Spolku knihtiskařů a písmoljčů mo-ravských hájil rovněž zájmy knihtiskařského dělnictva. Historii spolku je věno-ván jeho příspěvek „Padesát let činnosti Spolku knihtiskařů a písmoljčů morav-ských (1871—1921)“⁸ a „Padesát let odbočky olomouckého Spolku knihtiskařů a písmoljčů moravských (1871—1921)“.⁹ Od roku 1921 publikoval i v kulturní hlídce komunistického obdeníku Slovácko, vycházejícího v Hodoníně.

Těžiště Martinčíkovy odborné publikační činnosti spočívalo v jeho trvalém zájmu o rozvoj polygrafie. Četné příspěvky s touto tematikou vycházely v od-borných i odborových listech, jako např. ve Veleslavíně, Typografii, Grafickém obzoru, Dorostu knihtiskařském, v lipském Graphisches Technikum, Bibliofilu aj. Z řady těchto prací připomeňme např. studii „Vlivy vědy a umění na knih-tiskařství“, za níž získal druhou cenu v soutěži článků do Typografie,¹⁰ kde pu-blikoval již od roku 1911. Obsahem práce je stručný přehled dějin knihtisku, nástin vývoje sázecích strojů a vlivů vědy a umění na formální zdokonalování knih. Jako nadšený bibliofil a autor několika bibliofilských tisků se Martinčík zúčastňoval každé schůzky skupiny moravských bibliofilů.

Svých bohatých polygrafických zkušeností využil při zpracování „Úvodu do grafického průmyslu“.¹¹ díla, které ve své době znamenalo značný přínos v čes-ké odborné literatuře. Autor v něm slovníkovou formou objasnil asi 1000 od-borných výrazů z oblasti grafického průmyslu, popsal nové objevy a postupy knihtiskařské techniky. Kniha je ilustrována díly významných akademických malířů — E. Miléna, žáka Švabinského, J. Zamazala, J. Krále, J. Šfmy a knih-tiskaře Valihracha. V jejím doslovu autor zdůraznil, že to „co bylo v odborném tisku napsáno v češtině, to napsalo a vydalo si dělnictvo samo.“¹² Tato slova jsou výmluvným důkazem ediční politiky tehdejšího buržoazního českosloven-ského státu, usilujícího spíše o finanční zisk než o vzdělání lidu.¹³ Lze říci, že jeho práce byla přijata kladně, a to jak odbornou, tak laickou kritikou. Převážná většina kritik konstatovala, že jde o fundovanou knihu, blízkou lidu, neboť autor je sám dělníkem a doporučovala ji do každé dělnické knihovny.¹⁴ Tímto dílem si autor trvale zajistil významné místo v odborných kruzích. Martin-číkův přítel z pražské Typografie František Blokša mu v této souvislosti v do-pise ze 17. 2. 1923 napsal: „Někdo ji chválí, někdo zase haní, jak již to bývá při každé nové věci. Jedno je jisté; že na dělníka, který postrádá vyššího škol-ního vzdělání a který jen svým vlastním přičiněním se vypracoval, že jest scho-pen něco podobného napsat, je to výkon, na který můžeš být jen hrdý.“¹⁵ Svě znalosti Martinčík uplatnil rovněž při tvorbě „Technického slovníku naučné-ho“,¹⁶ v němž zpracoval 869 odborných knihtiskařských termínů (hesla A—J) v 8428 řádcích.

V 30. letech byl pro svou trvalou sluchovou vadu předčasně penziován, což mu umožnilo plně se věnovat další publikační práci. Z řady beletristických prací vzbudilo literární senzací jeho memoárové dílo „Růžový kolibříček. Milenka por-tugalského krále. Nové vzpomínky na krásnou tanečnici českého původu Gaby Desleys — Hedviku Navrátilovou“, vydané v roce 1930. Autor, jenž je zde uveden pod pseudonymem Ego, vzpomíná na bouřlivý milostný život své bývalé milen-ky Hedviky Navrátilové, proslulé tanečnice, narozené v r. 1884 v Horní Moštěnici. Celou řadu povídek, svědčících o hluboké znalosti těžkých pracovních podmí-nek knihtiskařského dělnictva, publikoval ve Věstníku — časopisu pro hájení

zájmů pomocného dělnictva grafického a novinářských zřízenců v Československé republice. Dějinám dělnického hnutí v olomouckých knihtiskárnách věnoval cyklus statí publikovaných ve Věstníku pomocného dělnictva grafického pod názvem „Deset let olomoucké odbočky“.¹⁷

V době rostoucí germanizace a později fašistické okupace Československa propagoval soudobou hanáckou poezii a prózu. Podílel se mj. na zpracování sbírky pověstí vydané pod názvem „Pověsti z kraje básníka F. S. Procházky“.¹⁸ V tomto těžkém období publikoval rovněž řadu drobných regionálně zaměřených vlastivědných příspěvků, a to zejména v Moravském večerníku. Za průkopnické dílo lze považovat jeho práci „Olomouc v dějinách moravského knihtisku“, vydané v roce 1940. Toto dílo je třeba hodnotit velmi kladně, i přes četné odchylky v historických datech.¹⁹ Po osvobození Československa Sovětskou armádou nastoupil jako uvědomělý člen KSČ do sazárny základního závodu Středomoravských tiskáren v Olomouci, kde iniciativně napomáhal k plnění výrobních úkolů. V roce 1954 se přestěhoval do Přerova, kde 21. 12. 1959 zemřel.

Martinčíkova publikační činnost byla v knihtiskařských kruzích vysoce hodnocena. První větší studii o životě a díle Richarda Martinčíka s obsáhlou bibliografií jeho odborných prací najdeme v olomouckém čísle Grafického obzoru.²⁰ Jedním z posledních medailónků, uveřejněných před jeho smrtí, je příspěvek B. Svobody z r. 1955, v němž autor hodnotí celoživotní dílo a společenskou angažovanost R. Martinčíka.²¹ Svě práce — více než 4000 novinových článků — si R. Martinčík chronologicky uspořádal do sedmi alb, jež jsou významnou součástí jeho pozůstalosti uložené v literárním archívu KVMO. Část této pozůstalosti je uložena rovněž v Okresním archívu v Olomouci. Richard Martinčík, typograf a spisovatel, jenž celý svůj život zasvětil práci s knihou, patří k významným osobnostem, podílejícím se na formování kulturně politického života našeho regionu. Jeho bohatý literární odkaz stále zůstává cenným pramenem studia pokrokové moravské žurnalistiky.

Literatura a poznámky:

¹ Krajské vlastivědné muzeum v Olomouci, literární archív, fond Richard Martinčík, rukopis Vzpomínky na Lipník, karton 1.

² Srov.: Nejkrásnější chvíle sokolského života. Věstník sokolské župy olomoucké, XVI, 1935, č. 7, s. 3.

³ Hlas lidu, XXVII, 1912, č. 141.

⁴ Hlas lidu, XXVIII, 1913, č. 147.

⁵ Pozor, XVI, 1909, č. 221.

⁶ Srov.: KVMO, literární archív, fond R. Martinčíka, literární práce R. Martinčíka, kniha I s. 249.

⁷ Srov.: Veleslavín, XXXVII, 1909, č. 31.

⁸ Veleslavín, XLI, 1913, č. 18, 23–30.

⁹ Veleslavín, XLIX, 1921, č. 34.

¹⁰ Typografia, XXVIII, 1921, s. 51–53, 77–79, 137–139.

¹¹ Martinčík, Richard: Úvod do grafického průmyslu. Brno. Grafický klub. 1922. 171 s., obr. v textu.

¹² tamtéž, s. 167.

¹³ Problematikou finanční spekulace v této oblasti se Martinčík častí zabýval na stránkách knihtiskařských periodik. Viz např.: Proti literárnímu braku. Veleslavín, LX, 1927, č. 13–14.

¹⁴ Srov.: Nový den, V, 1923, č. 14.

¹⁵ Okresní archív v Olomouci, fond Pozůstalost Richarda Martinčíka, karton 3.

¹⁶ Teyssler — Kotýška: Technický slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie věd technických. Praha, Borský—Schulz 1927–1949. 17 sv.

¹⁷ Věstník pomocného dělnictva grafického, XXVIII, 1936, č. 4, 6, 7, 9, 10. — R. Martinčík byl prvním jednatelem a pokladníkem spolku.

¹⁸ Koudelák, Josef: Pověsti z kraje básníka F. S. Procházky. ... J. Vaca. Olomouc, Okresní osvětový sbor 1929. 93 s. — Koudelák, Josef: Pověsti z kraje básníka F. S. Procházky. Kniha druhá. Olomouc, Okresní osvětový sbor 1940. 156 s.

¹⁹ Martinčík, Richard: Olomouc v dějinách moravského knihtisku. Olomouc 1940.

²⁰ Fosek, Alois: Typograf Richard Martinčík. Grafický obzor. Olomoucké číslo, V, 1925, č. 5/6, s. 17–20.

²¹ Svoboda, Bohumil: Osmdesát let typografa Richarda Martinčíka. Růst olomouckých typografů. Závodní časopis zaměstnanců Středomoravských tiskáren, IV, 1955, č. 4.

NAD ŽIVOTEM A DÍLEM ALOISE KLEIBLA

S Litovlí, Olomoucí i celým Severomoravským krajem je spjato jméno Aloise Kneibla — fotografa-umělce, který dne 5. března 1980 dovršil 65 roků života. Dnes je jeho domovem Praha, kde žije na odpočinku po bohaté umělecké i vědecké tvůrčí činnosti. Malé poohlédnutí za Kleiblovým životem i dílem nechť připomene skromného člověka s nepřeborným bohatstvím tvůrčích sil.

Alois Kleibl, litovelský rodák, již ve svém mládí nalézal dostatek podnětů, které později ovlivnily jeho životní rozhodnutí. Svými zájmy byl přitahován k fotografii a proto rozhodnutí padlo na fotografické řemeslo. Do učebního poměru nastoupil u firmy F. Kučera v Litovli, kde si brzy osvojil základní znalosti a udivoval dokonalou technikou svých snímků. Již v jeho ranných pracích se ukazuje specifický ráz fotografické techniky, později tak příznačně umocněný. Po vyučení roku 1933 Kleibl nastupuje u fotografické firmy Vopat v Litovli, načež roku 1939 přechází do Olomouce k firmě Frait a Hübler. V Olomouci působí do roku 1943, kdy se vrací do svého rodného města. V dusných chvílích okupace je Kleiblova cesta vedena silou národních ideí, firma Alois Kleibl v Litovli se stává pojmem čistého lidství a jeho díla dokumentují vysokou úroveň citovou, výrazovou i technickou. Byla to především oblast uměleckého portrétu a žánrové fotografie, která u Aloise Kleibla vybočovala ze vžitého řemeslného standartu. To, že již tehdy jeho práce vyjadřovaly myšlenkové i výrazové bohatství nebylo náhodou. Kleiblovo přátelství s mnoha výtvarnými umělci jej zavádělo bezprostředně do uměleckého prostředí a postupně ovlivňovalo Kleiblovu citový postoj k umění. Z archivních snímků tehdejšího období je zřejmé, že Kleibl dokonale rozumí světlu i stínu, ovládá prostor i plochu, vyváženost kompozice i techniku. Tak se stává postupně z fotografa-řemeslníka — fotograf-umělec.

Přišel rok 1948 s tříbením lidských postojů a charakterů. Tehdy Kleibl bez problémů odstoupil od soukromé činnosti; vždy snil o svobodné tvorbě dosud potlačované zakázkami z povinnosti. S podporou KNV v Olomouci a ONV v Litovli a ve spolupráci s několika svými přáteli dal podnět k ustavení speleologické organizace Severomoravský kras. Tak vzniklo roku 1948 jeskyňářské družstvo se sídlem v Olomouci a s propagačním oddělením v Litovli. Kleiblovi, jako zakládajícímu členu byl svěřen důležitý úkol — zřízení propagačního oddělení družstva. Daného úkolu se zhostil s neobyčejnou plí a vybudoval v Litovli propagační ateliér, jehož se stal vedoucím. Zde nejlépe nalézal přímý vztah ke svému okolí, ke svému regionu v němž hledal i viděl nevšední půvaby. Z doby Kleiblova působení v Severomoravském krasu zůstává v paměti účastníků putovní výstava Kras a jeskyně. Na této úspěšné akci se kromě Kleibla podílel i dr. V. Panoš a prof. dr. J. Vitásek. Z téže doby je cenným dokumentem obrazová publikace Macocha, na které Kleibl spolupracoval s akademikem J. Kunským. Knižní dílo vyniká dramatičností snímků i dokonalým technickým zpracováním. V letech 1948—1952 se Kleibl účastnil i několika fotografických soutěží krajských i celostátních. Řada cen je dokladem jeho soustavné práce oceněné porotou i veřejností.

Kleibl-fotograf se zaměřil postupně i na filmování. V litovelském filmovém archivu je uchováno několik jeho filmových dokumentů na formátu 16 mm. Natočené filmy ukazují na schopnosti Kleibla-kameramana, který tak zachytil zmizelé okamžiky života bývalého litovelského okresu.

Kleiblova fotografická tvorba na počátku padesátých let dávala tušit, že řemeslník se přerodil na umělce, i když rozhraní této metamorfózy nelze přes-

ně zachytit. Z jeho schopnosti realisticky vidět a umělecky ztvárnit vzešel podnět, aby byl vyslán na filmovou fakultu AMU v Praze. Když pracovníci kulturního odboru ONV v Litovli připravili Kleiblovi podmínky pro studium, odchází Kleibl roku 1952 na pětiletý pobyt do Prahy. Jaká to byla tehdy škola? Nejlépe na to odpovídá Jaroslav Boček: „Čas od času se některé umělecké učiliště na jednu stane ohniskem myšlení, líhni talentů. Na čas převládá význam ostatních škol a během krátké doby jím projde řada osobností, které pronikavě zasáhnou do kulturního života. V letech 1950—1955 to byla pražská FAMU, která se tehdy teprve formovala. Škola byla malá ve srovnání s jinými vysokými školami, avšak tato skutečnost vytvářela neformální vztahy mezi pedagogy a žáky.“ V září 1952 se Alois Kleibl stal součástí žakovského kolektivu. Nejen, že byl přesazen do odlišného životního prostředí, ale byl zavalen spoustou vědeckých disciplín. Nezakolísal a ani nebyl odrazen přemírou teoretické výuky. Ba naopak, za krátkou dobu se stal jedním z nejschopnějších žáků, což v první řadě ocenil tehdejší výborný pedagogický sbor. Ještě v prvním ročníku se Kleibl stal asistentem prof. Karla Plicky, který vysoko oceňoval jeho všestranné nadání. Vzájemná spolupráce na studijních Plickových cestách po Slovensku i Čechách, dala oboustranný přínos. Plickovy vynikající obrazové publikace Vltava a Praha Královská jsou toho důkazem. Po zdařilém ukončení vysoké školy přechází roku 1957 Alois Kleibl na budoucí životní působiště — Archeologický ústav Československé akademie věd v Praze. Po dobu 16 let zde našel dostatek prostoru i času pro zobrazení hmotné kultury uplynulých věků. Svoje osobní prožitky ztvárnil do nevšedních vyjadřovacích forem, které se staly debutem fotografa-umělce.

Výčet Kleiblových prací za jeho působení v AÚ ČSAV je téměř bez konce. Od panoramatických československých snímků z archeologických výzkumů až po spoustu hledaných obrazových publikací, které byly právem oceněny i v cizině. Z nejznámějších publikací v edici Monumenta archaeologica poutají především Kouřim, Svatý Jiří, Libušín, Libenice a mnohé další. Pro nakladatelství Odeon zpracoval Kleibl další publikace Tábor, Zlatá ulička a České tvrze, z nichž mluví citlivá umělcova duše jasnými výrazovými prostředky. Z doby Kleiblova působení v AÚ ČSAV zasluhují pozornosti dvě mimořádné, atraktivní akce, na nichž se umělec bezprostředně podílel. Jednak je to roku 1958 účast na archeologické expedici v Mongolsku, jednak celostátní výstava Velká Morava z roku 1964.

Mongolskou expedici s mezinárodní účastí organizovala ČSAV a Kleibl jako přímý činitel z ní vytěžil ucelený soubor snímků, a to nejen s archeologickou tematikou. V Mongolsku se Kleibl setkal s francouzským fotografem C. Bressonem a z náhodného setkání vzniklo delší přátelství. Bresson — významný evropský dokumentarista tehdy pořizoval fotografické záběry na mongolských národních hrách v Ulan Batoru a zde našel schopného českého umělce. O tři léta později Bresson stál roku 1961 při organizování mezinárodní fotografické výstavy v Paříži a svého českého přítele vyzval k účasti. Kleibl obeslal výstavu čtyřmi snímky, které vzbudily mimořádnou pozornost nejen v Paříži samé, ale i v ostatních evropských městech. S mozaikou pestrých zážitků z Mongolska se Kleibl podělil roku 1960 v kruhu svých přátel v Litovli. Jeho interpretace viděného zapůsobila na účastníky besedy a vyzněla v sympatii ke vzdálené, málo známé zemi.

Roku 1964 bylo Aloisu Kleiblovi svěřeno mimořádné celostátní dílo. ČSAV uspořádala reprezentativní výstavu Velká Morava od Kleiblovým vedením. Zde nepromluvil jen umělec, ale člověk, který celým svým bytím se přihlásil k myšlenkám pokroku. Výstava vyzněla v mohutnou symfonii tvořivých prvků a dokázala velké nadání i nezdolnou píli autora. Během Kleiblova působení v Archeologickém ústavu nezůstalo jen u tak náročné záležitosti, jakou byla Velká Morava; výčet Kleiblových akcí tím nekončí. Vytvořil další výstavy, intenzivně spolupracoval s nár. umělcem Josefem Sudkem, zpracoval technické patenty

v oboru polarizovaného světla, komínového světla, patenty fotografie makrodetailu a patenty na vertikální uložení kamery. Světový ohlas měla Kleiblova fotografická dokumentace keltských mincí, která v letech 1972–1973 oběhla celý svět. Nakonec nelze se nezmínit o monumentální publikaci Vyšehrad — vydané Odeonem roku 1975 ve spolupráci s dr. B. Nechvátalem, která je dominantou Kleiblova celoživotního díla.

Kleibl-umělec i člověk náleží do kategorie velmi skromných lidí. Za jeho životním během je skryto mnoho uznání, tři státní vyznamenání a mnoho různých cen. O jeho příkladné činnosti se kladně vyslovili mnozí českoslovenští i zahraniční umělci, architekti i vědecké instituce.

Co říci závěrem? Detailně hodnotit Kleiblovu tvorbu je nesnadné. V uplynulých desetiletích se umělec podepsal osobitým rukopisem na stovky fotografických prací a vytvořil dílo směřující k realitě života. Jeho kladný postoj ke vědě i umění se zrodil ze svobodného poznávání světa až dospěl k nevšedním vyjadřovacím formám. Ze Kleibl ve svých metamorfózách dospěl k poznání nejvlastnější podstaty umění vůbec, dokazuje svým vyznáním, z něhož promlouvá citlivá umělecká osobnost: „Většího bohatství a tím i většího umění nad fantazii člověka nebylo, není a nebude. Skutečné umění je duch, síla, a energie člověka. (Nikoliv vymyšlená „nesmrtelná“ duše.) Právě umění nemůže být přec viditelné. Všechno, co se uměním nazývá je docela prostá relativní relativita země a vesmíru a jako taková je pouhým dílem, ničím jiným.“ Kleiblovo fotografické dílo tryská z bohatých zdrojů, osobních prožitků, tvůrčího motivačního zázemí a osobní podstaty vůbec. Pro umělce, jakým Alois Kleibl bezesporu je, značí umělecký zážitek základní podmínku životní existence. Pravdivost a hodnotu Kleiblovy práce čas nepopřel, ale podtrhl. Smysl jeho umělecké fotografie má platnost stálou; hodnota Kleiblova vědeckého díla bude trvalá, pokud bude člověk věčný na této zemi.

Prameny:

- Časopis Čs. fotografie, roč. 1975
- Filmový měsíčník litovel. kinoamatérů, roč. 1958
- Výroční zprávy Kinemaklubu Litovel 1957–1960
- Korespondence autora s A. Kleiblem a osobní sdělení

Vyobrazení na obálce:

1. Náhrobní kameny Oty Sličného (* 1087) a Eufemie (* 1111) v Křelově.
(V. Burian, Renesanční náhrobní kameny zakladatelů kláštera Hradiska)
- 2.—4. Fragmenty románských kamenických článků druhotně použité ve zdivu olomouckého domu. Snímky Jiří Schubert.
(V. Gračka, Předběžná zpráva o nálezů románských architektonických článků ve zdivu domu sv. Václava v Olomouci)

Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci č. 206. Vydalo Krajské vlastivědné muzeum v Olomouci, náměstí Republiky 5/6. Odpovědný redaktor dr. Bohumil Šula. Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p., závod 11, třída Lidových milicí č. 5, Olomouc.

Rukopis odevzdán do tisku 2. června 1980.

Reg. zn. 134.

OBSAH

P. Marek, K literární činnosti Zdeny Wolkerové, 1. — V. Burian, Renesanční náhrobní kameny zakladatelů Kláštera Hradiska, 5. — R. Květ — V. Rusek, K historii výzkumů minerálních vod na Moravě, 15. — L. Mlčák, Pozdněgotický zvon v Nové Hradečné, 21. — V. Gračka, Předběžná zpráva o nálezu románských architektonických článků ve zdivu dómu sv. Václava v Olomouci, 21. — V. Dohnal, Výstava „Deset let archeologické práce olomouckého muzea“, 24. — V. Burian, Medaile „900 let Kláštera Hradiska u Olomouce (1078–1978)“, 25. — V. Kollmann, Typograf Richard Martinčík (příspěvek k 105. výročí narození), 27. — V. Sedlák, Nad životem a dílem Aloise Kleibla, 30.